

Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Teisės teorijos ir istorijos katedra

Boženos Savel
V kurso, dieninio skyriaus
Taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Teisės normų ir teisės principų svaris Lietuvos Aukščiausiojo
Teismo praktikoje**

Vadovas: doc. dr. Giedrė Lastauskienė
Recenzentas: asist. Albertas Štopas

Vilnius, 2008

Turinys

Turinys.....	2
Ižanga.....	3
I. Teisės principų ir teisės normų sąvokos.....	5
1. Teisės norma – bendro pobūdžio elgesio taisyklė.....	5
2. Teisės principai – pamatinės teisės nuostatos.....	9
II. Teisės principų ir teisės normų taikymas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje.....	13
1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencija aiškinti teisės normas	14
2. Teisės principai kaip teisės normų vertinimo kriterijai	17
2.1 Teisingumo principas	19
2.2 Protingumo principas.....	22
2.3 Sąžiningumo principas	26
3. Teisės principai kaip teismo sprendimo argumentai, nesant taikytinos teisės normos	30
4. Teisės principai kaip priemonė teisės kolizijai spręsti	35
5. Teisės principų ir teisės normų taikymo mechanizmas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje.....	39
Išvados	51
Santrauka	54
Summary.....	55
Literatūra	56

Ižanga

Magistrinio darbo temos pavadinimas atskleidžia jo tyrimo objektą ir tuo pačiu apibrėžia ribas, kurių plotmėje bus nagrinėjamas teisės normų ir teisės principų santykis. Teisinėje doktrinoje nuolat vyksta diskusijos dėl teisės normų ir teisės principų sąvokų apibrėžimų, todėl siekiant atsiriboti nuo kitų, nors ir svarbių teisės mokslui, problemų nagrinėjimo, pirmuose darbo skyriuose trumpai apibrėžiamos minėtos sąvokos ir nurodoma kokia jiems šiame darbe suteikiama prasmė.

Siekiant išsiaiškinti teisės normų ir teisės principų svorį Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje, analizuojamas minėtų teisinių reiškinių santykis šio teismo priimtuose sprendimuose tiek baudžiamosiose, tiek civilinėse bylose. Šiuo tyrimu siekiama atskleisti bei pagrįsti svarų teisės principų vaidmenį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimų argumentacijoje. Temos naujumas bei aktualumas pasireiškia per naujų tendencijų, suteikiančių vis didesnę reikšmę moralines vertybes išreiškiantiems teisės principams, įsitvirtinimą teisėje. Darbo tikslas yra parodyti, kad teisinis pozityvizmas „švelnėja“, todėl norint priimti ne tik formaliai teisingą, bet ir pagrįstą teismo sprendimą, vien įstatymo raidės nepakanka.

Siekiant išvengti paviršutiniško požiūrio į tiriamas problemas, darbe bus nagrinėjami Lietuvos teismų jurisprudencijoje visuotinai paplitę ir įvairias pavidalais egzistuojantys protingumo, teisingumo ir sąžiningumo reikalavimai kaip bendrieji teisės principai.

Minėtų tikslų siekimas atitinkamai formuluoja ir darbe keliamus uždavinius, kurių svarbiausi:

1. isiaiškinti ar Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priimamuose sprendimuose taiko teisės principus;
2. jeigu minėtas teismas taiko teisės principus, nustatyti kokia apimtimi:
 - kaip argumentavimo šaltinį ar
 - kaip priemonę priimamiems sprendimams pateisinti;
3. nustatyti kaip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendžia teisės normų susikirtimo klausimus bei kaip pasveria teisės principus, jų susikirtimo atveju.

Aukščiau išvardintiems uždaviniams atlikti pasitelkiami tokie metodai kaip loginis, teorinis, aprašomasis, kurie leidžia įvairiapusiškai ištirti teisės principų ir teisės normų vietą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimuose. Sisteminio teisės metodo pagalba atskiri teismo sprendimai analizuojami visos Aukščiausiojo Teismo praktikos kontekste. Darbe ryškus yra lingvistinio teisės aiškinimo metodo, kuris pasireiškia pažodiniu teismo sprendimų aiškinimu, taikymas. Plačiai yra

taikomas lyginamasis metodas, kuriuo atskleidžiami teisės normų ir teisės principų, kurie suprantami kaip siektini idealai, požymiai, o tai yra ypač naudinga tiriant jų svorį.

Darbo temos pavadinimas apsprendžia jame naudojamų šaltinių pobūdį. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad magistriniame darbe nėra apsiribojama Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutarčių analize. Svarbus vaidmuo tenka R. Dvorkino „Rimtas požiūris į teises“ bei H. L. A. Harto „Teisės samprata“ darbams. Naudojami ir kitų tiek užsienio (H. Kelsen, Harold J. Berman, R. Posner, F. A. Hayek, R. Alexy), tiek Lietuvos autorių (V. Mikelėnas, S. Arlauskas, K. Jankauskas, G. Lastauskienė, R. Šimašius) darbai, kurie yra aktualūs nagrinėjamai temai. Tačiau neabejotinai svarbiausias dėmesys yra koncentruojamas į Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktiką, kuri šiuo požiūriu yra labai įvairi, reikalaujanti išsamios analizės.

I. Teisės principų ir teisės normų sąvokos

1. Teisės norma – bendro pobūdžio elgesio taisyklė

Žmogus iš prigimties yra laisvas, tačiau siekiant užtikrinti tvarką ir saugumą visuomenėje, jo elgesys yra saistomas tam tikrų taisyklių. Tos taisyklės yra įvairios: moralinės, religinės, politinės, techninės ir kitos. Kai kurios iš jų virsta teisės normomis ir yra įtvirtinamos atitinkamuose teisės aktuose.

Kalbėdami apie „normą“ turime galvoje tai, kad kažkas *privalo* (*ought*) būti arba *privalo* įvykti, ir konkrečiai – kad žmogus privalo elgtis tam tikru būdu.¹ Hartas normos (*rule*) sąvokai suteikė šiek tiek kitokį turinį negu daugelis autorių, savąsias teisės sampratas taip pat grindusių normomis. Harto teorijoje norma – tai taip pat taisyklė, bet šis terminas tarsi apima ir normatyvumo, ir normalumo aspektus, t. y. ir formalųjį, ir socialinį normos identifikavimo kriterijus.²

Teisės teorijoje tradiciškai teisės normai priskiriami šie požymiai:

- norminamasis pobūdis

Teisės norma yra skirta sureguliuoti konkretų visuomeninį teisinį santykį, nustatyti jo dalyviams atitinkamas teises ir pareigas, leidimus ir paliepimus.

- Formalusis apibrėžtumas

Elgesio taisyklė turi būti suformuluota labai aiškiai ir tiksliai. Negali būti jokių dviprasmybių, sukeliančių sunkumų pritaikyti tas taisykles konkrečiam atvejui. Iš teisės normos turinio kiekvienas asmuo privalo suvokti kokio elgesio iš jo yra tikimasi.

- Sistemingumas

Šiuo atveju kalbama apie teisės normos elementų (hipotezės, dispozicijos ir sankcijos) sistemą teisės normos viduje bei apie atskirų teisės normų sąveiką, pasireiškiančią teisinės sistemos egzistavimu.

- Visuotinis privalomumas

Teisės norma yra vienodai privaloma tiems, kurie jai pritaria ir tiems, kuriems ji nepriimtina. Visuotinio privalomumo požymis užtikrina teisės normos veiksmingumą ir funkcionalumą. Individas paklus teisės normai tik tuomet, kai turės iš to naudos, taigi abipusė nauda garantuoja teisės normos laikymąsi. Tačiau ne visais atvejais tai yra

¹KELSEN, H. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, p. 45

²KŪRIS, E. Hartas ir mes. //H. L. A. Hartas. Teisės samprata. Vilnius, 1997, p. 18

pakankama priemonė, todėl siekiant visuotinio privalomumo, teisės norma turi būti garantuojama valstybės prievarta.

Rusų teisininkas M. N. Marčenko išskiria tokius teisinių normų požymius:

- tiesioginis teisės normų ir valstybės santykis (teisės normas nustato arba sankcionuoja valstybė);
- teisės norma – valstybės valios išraiška,
- teisės normų visuotinis pobūdis ir privalomumas;
- formalus teisės normų apibrėžtumas;
- daugkartinis taikymas ir ilgalaikis teisės normų galiojimas;
- griežtas teisės normų tarpusavio pavaldumas ir hierarchinė struktūra;
- teisės normoms suteikiama valstybės apsauga;
- teisės normose įtvirtintų įsakymų laikymasis užtikrinamas valstybės prievarta.³

Teisės norma pasižymi jai būdinga vidine struktūra suprantama kaip jos vidiniai elementai bei jų komponavimo tvarka. Teisės normos vidinė struktūra yra vienas iš bruožų, kuris išskiria ją iš kitų teisinių reiškinių. Trinarė, dar vadinama tradicine, teisės normos struktūra apima tokius elementus:

- hipotezė;
- dispozicija;
- sankcija.

Teisės normos hipotezė tai teisės normos dalis nustatanti teisiškai reikšmingas įgyvendinimo aplinkybes, kurioms esant atsiranda, pasikeičia ar pasibaigia teisės normos adresatui teisės ir pareigos. Teisės normos dispozicija nustato elgesio modelį, kuris yra pageidautinas, socialiai teisingas, egzistuojant hipotezėje išvardintoms sąlygoms. Teisės normos sankcija įtvirtina poveikio priemones, kurių imamasi nesilaikant teisės normos dispozicijoje apibrėžto elgesio standarto.

„Dar ir šiandien mūsų teisės teoretikai cituoja „garsiąją“ J. S. Žizinskio frazę: „Be dispozicijos norma neįmanoma, be hipotezės beprasmė, o be sankcijos bejėgė“.⁴ Tačiau ne visi teisės teoretikai sutiktų su aukščiau pateiktu teiginiu. Yra manančių, kad teisės normos egzistavimui pakanka tik hipotezės ir dispozicijos. Taigi teisės normos struktūros klausimas kelia daugybę diskusijų, kurios negali pateikti vieningo atsakymo.

Reikėtų pabrėžti, kad ne visi teisės teoretikai apskritai teisės struktūrą išskiria kaip vieną iš teisės normos požymių. Dvorkinas kritikuodamas pozityvistinį požiūrį į teisę bei apibrėždamas teisę

³ФИЛИМОНОВ, В Д, Норма права и ее функции. *Государство и право* Nr. 9, Maskva, 2007, p. 6.

⁴LASTAUSKIENĖ, G. Teisės normos struktūra: normatyvumo ir normalumo nustatymo aspektas. *Teisės problemos 2004/4* (46), Vilnius, p. 7.

kaip specialių normų sistemą teigia: „Šias specialias normas galima identifikuoti ir atskirti pagal tam tikrus kriterijus, testavimu, kuris paiso ne jų turinio, o jų kilmės (*pedigree*), arba būdo, kuriuo jos buvo priimtos ar išvystytos, Šiuos kilmės testus galima naudoti galiojančioms teisės normoms atskirti nuo netikrų teisės normų (...).“⁵

Teisės normų struktūra dažnai yra siejama su jų vykdomomis funkcijomis. Šiuo teiginiu galima suabejuoti, kadangi teisės teorijoje nėra vieningos nuomonės dėl teisės normai priskiriamų funkcijų skaičiaus ir jų turinio. Siekiant išvengti netikslumų darbe apsiribojama loginės teisės normos nagrinėjimu, kuri pagal trinarės loginės teisės normos struktūros teoriją, apima tris struktūrinius elementus. Taigi galima išskirti tokias teisės normų funkcijas:

- visuomenės narių santykių reguliavimas (privalomos elgesio taisyklės nustatymas);
- aplinkybių, kurioms egzistuojant atsiranda, pasikeičia ar pasibaigia teisės adresatų teisės ir pareigos, nurodymas;
- nustatytos taisyklės visuotinio privalomumo užtikrinimas.

Akivaizdu, kad teisės normos tekstas negali apimti šias funkcijas atitinkančių tekstinių išraiškų, todėl teisės teorijoje yra plačiai paplitęs teisės normų funkcijų skirstymas į dvi grupes: reguliacinės ir apsauginės. Su tuo yra susijusios reguliacinės ir apsauginės teisės normos, dar vadinamos atitinkamai sankcionuotomis ir sankcionuojančiomis. Reguliacinės teisės normos reguliuoja teisės subjektų elgesį, įtvirtindamos jų teises ir prievoles. Apsauginės teisės normos skirtos apsaugoti reguliacines teisės normas.

Teisinėje literatūroje išskiriama daugybė kriterijų, kuriais remiantis teisės yra klasifikuojamos. Teisės normos yra skirstomos pagal jų poveikio asmenims būdus. Yra skiriamos įgalinamosios, įpareigojamosios ir draudžiamosios normos. Įgalinamosios teisės normos suteikia teisės subjektams galimybę veikti nustatytu būdu tam tikrose ribose arba tokių ribų nenustatant. Įpareigojamosios teisės normos nustato teisės subjektams teisingas pareigas elgtis atitinkamu būdu, pasitvirtinus teisės normos hipotezėje nurodytoms aplinkybėms, jeigu tokios yra nurodomos. Draudžiamosios teisės normos uždraudžia teisės subjektams elgtis jose nurodytu būdu.

Teisės normos kaip mūsų gyvenimo reguliuojančios nuostatos gali būti skirstomos pagal tai, kokią teisinių santykių sritį reguliuoja. Šiuo pagrindu skiriamos baudžiamosios, darbo, šeimos, konstitucinės ir kitos teisės normos. Labiau abstraktus yra teisės normų skirstymas į materialias ir procesines, atliekamas tuo pačiu pagrindu. Materialios teisės normos nustato teisių, pareigų ir draudimų turinį. Jų paskirtis yra reguliuoti įvairius visuomeninius santykius: socialinius, politinius, turtinius. Jos

⁵ DWORKIN, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius, 2004, p. 41.

nustato pirmines turiningas teisinio santykio dalyvių teises ir pareigas. Proceso normos nustato teises procedūras, kaip pasinaudoti materialiosios teisės normomis.⁶ Procesinės teisės normomis laikytinos tos normos, kuriose tiksliai nustatyta, kokį sprendimą atitinkamos institucijos turi priimti vienu ar kitu atveju.

Reikėtų pabrėžti, kad teisinėje literatūroje egzistuoja nuomonių, kad teisės normomis galima išspręsti bet kokį klausimą, kylantį nagrinėjant bylas. Vien tik remiantis normų pateikiamais standartais bei kriterijais įmanoma išspręsti kiekvieną teisinį ginčą. Tačiau Hartas su šiuo teiginiu kategoriškai nesutinka: „Tokia koncepcija yra klaidinga: normos funkcija yra tik nustatyti bendrąsias sąlygas, kurias šiuolaikinėse teisinėse sistemose turi patenkinti teisingi teisiniai sprendimai. Norma paprastai šią funkciją atlieka, nustatydamą galiojimo kriterijus, kuriuos Dworkinas vadina genealogijos dalykais: šie kriterijai taikomi ne teisės turiniui, bet normos priėmimo būdai ir formai”.⁷

Pabrėžtina, kad šiuolaikinėje teisinėje literatūroje teisės norma yra nagrinėjama kaip grynai teisinė kategorija, atribuojant ją nuo bet kokio materialinio turinio. Tačiau tokiam griežtam atskirumui galima paprieštarauti. Visų pirma būtent socialinis teisės normos turinys išreiškia pageidautino elgesio modelį, kurį valstybė pripažįsta sankcionuodama teisės normą. Teisės norma neturėtų jokios reikšmės teisinėje visuomenėje, jeigu eliminuotume jos socialinį turinį arba suteiktume tokį turinį, kuris egzistuojančiai visuomenei yra nepriimtinas. Antra, teisės normos turinys - tai pagrindas, padedantis suprasti teisės normos atsiradimą, vystymąsi, pakeitimus ar išnykimą. Minėti procesai būtų nereikšmingi, jeigu teisės normą suvoktumėme vien tik kaip formaliai teisinę kategoriją.

Šiame darbe teisės norma bus laikoma valstybės sankcionuota, visuotinai privalomo pobūdžio elgesio taisyklė, kuriai būdingas pakartotinumai. Tai taisyklė nustatanti teisės subjektams teises ir pareigas bei garantuojama valstybės prievarta. Teisės normos sąvoka apima tiek formalųjį, tiek turiningąjį jos aspektą, todėl teisės norma bus aiškinama siejant ją su moraliniu turiniu, neapsiribojant vien formalia išraiška.

⁶VAIŠVILA, A. Teisės teorija. Vilnius, 2000, p. 201.

⁷HART, H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997, p. 399.

2. Teisės principai – pamatinės teisės nuostatos

Ne visos asmenų teisės kildinamos tik iš objektyviosios teisės normų. Egzistuoja tam tikrų teisių, kurios tarsi egzistuoja savaime, yra padiktuotos paties gyvenimo ir įgijamos gimstant žmogui - visuomenės nariui. Tos teisės vadinamos prigimtinėmis. „Prigimtinė teisė yra suprantama kaip tam tikri fundamentalūs moralės principai – teisingumas, sąžiningumas, lygiateisiškumas ir tt.”⁸

Teisės principai – tai pagrindiniai nuostatai, arba „vadovaujantys pradai”, kurie parodo tam tikrų visuomeninių santykių dėsningumus, esminius bruožus ir vystymosi tendencijas.⁹

H. Hartas išskiria tris bruožus, kurie anot jo skiria teisės principus nuo teisės normų:

1. principai tai ne konkrečios elgesio taisyklės, o platūs, bendro pobūdžio, nekonkretizuoti elgesio standartai,
2. daugiau ar mažiau aiškiai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, teisės turėjimą ar vertybę, todėl tam tikra prasme manoma, kad pageidautina juos ginti,
3. principams nėra būdingas sprendžiamasis pobūdis.

Teisės principai skiriasi nuo kitų teisės sistemos elementų savo funkcijomis bei pobūdžiu. Netgi skiriasi jų išraiškos forma. Teisės principai – tai bendro pobūdžio nuostatos, kurios nebūtinai turi būti išreikštos norminio pobūdžio aktuose. Kita vertus teisės principai gali būti išreikšti teisės aktuose, tačiau nebūtinai pažodžiui, jie gali būti išvestiniai.

Lietuvoje dauguma teisininkų laikosi formaliojo pozityvistinio požiūrio, todėl ir bylos yra sprendžiamos remiantis pozityvistiniais teisiniais argumentais. Tačiau pastebima vis didesnė sociologinio – realistinio poveikio įtaka. „Tai daugiausia sąlygoja teismų veikla taikant ir aiškinant teisės normas. Dėl jos vis labiau pritariama faktui, kad teisė yra ne tai, kas užrašyta įstatyme, o tai, kaip įstatymo tekstą suvokia teismai.”¹⁰ Pažymėtina, kad įstatyme įtvirtinamos teisės normos, kurios yra tokio pobūdžio, kad gali būti protingų žmonių įvairiai interpretuojamos. Be to įstatymų leidėjo priimami teisės aktai tampa vis sudėtingesni, kurių suvokimui bendrų žinių nepakanka. Teisės normų kolizijos, teisės spragos, jos tekstų daugiaprasmiškumas sukelia vis daugiau neaiškumų praktikoje. Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad būtina aiškinti teisės normas, vienodinti teismų praktiką, kad būtų įvykdytas teismo sprendimų nuspėjamumo reikalavimas

Teisės teorijoje nesutariama dėl teisės aiškinimo metodų skaičiaus, nekalbant jau apie jų turinį. Išskiriami tokie metodai kaip lingvistinis, sisteminis, istorinis, teleologinis, precedentinis, įstatymų

⁸ MIKELIENĖNĖ, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p. 41.

⁹ MACULEVIČIUS, J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija* 56 (48); 5-11. Vilnius, 2004, p. 5.

¹⁰ ŠIMASIUS, R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas. *Jurisprudencija* 2004(2), Vilnius, 2004, p. 15.

leidėjo ketinimų, lyginamasis, analoginis ir tt. Bendrųjų teisės principų metodas yra vienas iš jų. Atsižvelgiant į tai, jog teisės principai – tai teisės esmės reiškimo būdai, neabejotinai būtina konstatuoti ir tai, jog šios pagrindinės idėjos, vadovaujantys pradai yra logiškai išvedami iš teisės esmės. Ir tuo atveju, jeigu teisę apibrėžtume kaip teisių ir pareigų vienvė, tuomet drąsiai galima teigti, jog teisės principai yra išvedami būtent iš šios vienvės esmės. Toks požiūris atskleidžia glaudų teisės normų ir teisės principų tarpusavio ryšį, kuris pasireiškia aiškinant teisės normas bendrųjų teisės principų kontekste. Ar tai reiškia, kad teisės principai laikytini vien tik teisės normų aiškinimo priemone? Ar teisės principai priklauso teisės šaltinių sistemai ir yra teismų taikomi?

R. Dvorkinas teisę supranta ne tik kaip pozityviosios teisės normas, bet ir kaip teisės principus, nes tais atvejais, kai nėra teisės normos, teismai privalo rasti išeitį – vadovautis teisės principais. Teisės esmę jis išvelgia teisės principuose, etinėse ir politinėse nuostatuose. Jis teigia, kad teisėjai kuria teisę aiškindami teisės principus, etines ir politines nuostatas, t. y. šitaip jie ieško taikytinos teisės.

Vieni autoriai teigia, kad teisės principai yra už teisės kaip normų sistemos ribų, jie gali būti arba nebūti tiesiogiai suformuluoti. Teisės principams skiriama vieta ne teisės sistemoje, bet teisinėje sistemoje šalia kitų šios sistemos elementų, kurie gali būti kaip nors susiję su teisės normomis, tačiau neturi teisės sistemos elementams būtinų savybių, neturi potencijos reguliuoti socialinius santykius.

Kitų nuomone teisės principai yra sudėtinė teisės dalis, lemiamą reikšmę įgaunantys tuomet, kai nėra „aiškių“ teisės normų, kurias, iškilus reikalui, būtų galima taikyti. E. Kūris su tokia nuomone nesutinka. Jis teigia, kad principams tenka ypatingas vaidmuo teisiniame procese. Teisės principai suprantami kaip savarankiški teisės sistemos elementai. Pažymėtina, jog teisinėje literatūroje (R. Livšicas, A. Vaišvila) yra išreikšta tam tikra vidurio pozicija, kad teisės principai yra ne tik teisinės idėjos, bet ir teisės normos, ir teisiniai santykiai, t. y. principai egzistuoja kiekviename teisės būties pavidale.

Pažymėtina, kad teisės teorijoje nėra vieningo požiūrio į teisės principus, todėl galime tik sąlyginai skirstyti teisės principus į rūšis, turėdami omenyje, kad vieni mokslininkai tą patį teiginį laikys teisės norma, kiti – teisės principu. Bendrieji principai vienose valstybėse yra pagrindinis šaltinis, o kitose papildomas.

Galima išskirti tris teisės principų išraiškas, jų įtvirtinimo teisiniuose dokumentuose būdus:

- Jeigu teisės principus laikysime bendro pobūdžio nuostatomis, kurios neturi materialios išraiškos, nenustato teisių ir pareigų, negalime jų tapatinti su teisės normomis. Tuomet matome, kad principas – tai tik tam tikra idėja, o teisės sistema – tai teisės normų sistema. Taigi teisės principai teisės sistemai nepriklauso.

- Jeigu į teisės principus žiūrėsime kaip į ypatingais požymiais išsiskiriančią teisės normų grupę, tuomet tam tikru aspektu galėsime juos priskirti prie teisės sistemos. Teisės principai šiuo požiūriu nelaikomi savarankiškais teisės sistemos elementais. Prie teisės sistemos jie priskiriami tik tada, kai yra formuluojami kaip teisės normos ir yra išreikšti pirminiame teisės šaltinyje arba jie yra išvedami iš kitų teisės normų. Tačiau reiktų pabrėžti, kad ne kiekvienas teisės principas yra formuluojamas ir išreiškiamas kaip teisės norma, todėl toks požiūris yra ginčytinas.
- Teisės principai gali būti pripažįstami kaip savarankiški, visus požymius atitinkantys teisės sistemos elementai. Šiuo atveju jiems priskiriama tiesioginio reguliavimo savybė.

„Dauguma konstitucijoje įtvirtintų bendrųjų teisės principų išreiškia moralines vertybes (teisingumas, lygybė, laisvė ir pan.). Pozityviojoje teisėje įtvirtintos vertybės nepraranda savo moralinio turinio, jos tampa ne tik moralinėmis, bet ir teisinėmis vertybėmis – pozityviosios teisės principais; moralės klausimai tampa ir teisės klausimais, todėl bendraisiais teisės principais grindžiamas teismo sprendimas yra ne tik teisinis, bet ir moralinis.”¹¹ Teisės principai išreiškia visuomenę vienijančias pamatines vertybes, todėl jais grindžiamas teismo sprendimas yra pripažįstamas ir nekeliantis neigiamos visuomenės reakcijos. „Pozityvioji teisė veikia efektyviai, kai esant būtinybei teisės naudotojas paklūsta įstatymų reikalavimams žinodamas apie galimas sankcijas ir jų bijodamas. Tačiau nesunku įsivaizduoti, jog kai kurie teisės adresatai gali turėti tokias tvirtas moralines paskatas nepaklusti viešpataujančiai teisinei tvarkai, kad jų neatbaidytų netgi pačios griežčiausios sankcijos.”¹² Teisės ir moralės atskyrimo klausimas, keliantis aktyvias teisės teoretikų diskusijas, skirtingai yra vertinamas prigimtinės ir pozityviosios teisės sampratoje, tačiau nepaisant to, teisė be moralinio jos turinio virstų tik eile draudimų ir paliepiimų, kur išreikšta vieno galingo asmens valia jam paklusti. Apie moralinį tokių įsakymų pateisinimą net kalbos negali būti. Visuomenė jų laikytųsi ne dėl to, kad jie yra teisingi, o dėl to, kad už jų nesilaikymą yra numatytos bausmės. Teismo sprendimo moralinis pateisinimas daro jį priimtiniu visuomenei, kuri priima jį kaip teisingą esant atitinkamoms aplinkybėms. Teisės principai yra laikomi teisingo teismo sprendimo pagrindu. Jau XIIIa.

¹¹ MIKELIENĖNĖ, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p. 227

¹² ARLAUSKAS, S. Turiningieji teisės pagrindai: pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius, 2004, p. 62.

teisininkai pastebėjo, kad „įvairių normų pagrindas buvo pamatinis teisinis principas, niekur neišreikštas teisiškai, bet tuo metu teisės mokslininkų panaudotas paaiškinti teisei.“¹³

Dvorkinas teigia, kad teisės principų negalima identifikuoti pagal pripažinimo taisyklės nustatytus ir teismų praktikoje atsiskleidžiančius kriterijus, todėl pripažinimo taisyklės doktriną reikia atmesti. H. Hartas kritikuodamas Dvorkino požiūrį, tvirtina, kad „Dvorkinas, pernelyg susidomėjęs konstruktyviu aiškinimu, ignoruoja tą faktą, kad daug teisės principų savo statusą įgyja ne dėl to, kad su malonumu paaiškina jau susiformavusią teisę, bet dėl to, ką jis vadina šių principų „genealogija“; tai yra tas būdas, kuriuo pripažintas autoritetingas šaltinis sukuria arba akceptuoja šiuos principus.“¹⁴ Šių dviejų žymių teisės teoretikų ginčas parodo, kad teisės aiškinimas yra glaudžiai siejamas su teisės kaip socialinio reiškimo supratimu. Teisės aiškinimas priklauso nuo to, ką laikome teise, kaip apibrežiame jos struktūrą, atitinkamai kokios problemos kyla ir kaip galima jas išspręsti. Teisės principų vaidmuo teisės aiškinimo procese ir apskritai teisėje irgi priklauso nuo vyraujančios teisės sampratos. „Švelnusis pozityvizmas teigia, kad teisės šaltiniu, be socialinių faktų, gali būti ir yra vertybės: teisėjai kurdami teisę turi atsižvelgti ne tik į norminius faktus, bet gali (o tam tikru lygiu net turi) atsižvelgti ir į moralę.“¹⁵ Principas ir vertybė tai dvi tarpusavyje susijusios kategorijos. „Vertybė tampa teisės principu, kai ji atpažįstama, pavadinama ir įtvirtinama teisinėje tvarkoje.“¹⁶ Taigi principas yra tarsi vertybės atspindys, vertybė savo ruožtu sudaro principo turinį. Teisės principai išreiškia nuo seno visuomenėje nusistovėjusias vertybes, kurių pagrindu susiformavo visa teisinė sistema. Tai reiškia, kad griežtos sankcijos teisės pažeidėjams nepajėgs užtikrinti teisinės tvarkos stabilumo, jei tokia teisinė tvarka nesulauks palaikymo visuomenėje. Tai nuostatos, pripažįstamos ir vertinamos visuomenėje atsižvelgiant į jų turinį. Teisė siekianti sureguliuoti socialinį visuomenės narių elgesį, teisės principų ignoruoti negali. Jų vaidmuo yra nepakeičiamas.

Teisės principai teisėje pasireiškia atliekamomis funkcijomis:

- teisės principai užpildo teisės spragas,
- teisės principai padeda spręsti teisės kolizijas,
- teisės principai determinuoja ir koordinuoja teises nuostatas,
- teisės principai padeda aiškinti galiojančias teisės normas,
- teisės principai padeda tobulinti ir kurti naujas teisės normas ir t.t.

¹³ BERMAN, H. J. Teisė ir revoliucija, Vilnius, 1999, p. 210.

¹⁴ HART, H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997, p.407.

¹⁵ SPRUOGIS, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai. *Mokslo darbai* 8 (86) . Vilnius, 2006, p. 58.

¹⁶ LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005/ 1(47). Vilnius, 2005, p. 8.

Išvardintos funkcijos rodo, kad principų teisėje yra labai daug, todėl darbe nepretenduojama apžvelgti kiekvieno iš jų, apsiribojama bendraisiais teisės principais. Tačiau ir bendrųjų teisės principų sąrašas nėra baigtinis, todėl šiame darbe bendrųjų teisės principų terminas bus naudojamas turint omenyje teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus. Tai principai taikytini visose teisės srityse (tiek civilinėje teisėje, tiek baudžiamojoje) ir visose stadijose - tiek ikiteisminiame nagrinėjime, tiek teismo bei vykdymo procesuose.

Teisės principams būdingas ne tik determinuojantis poveikis teisės normų turiniui, bet ir koordinuojantis poveikis visai teisės sistemai – teisės principai nubrėžia ne tik teisės normų, bet ir vienas kito turinio ribas. Taigi teisės principai gali ne tik tiesiogiai reguliuoti socialinius santykius, taip pat daro netiesioginį poveikį socialinei tikrovei: suteikia galimybę vertinti teisinių nuostatų bei jomis grindžiamų sprendimų teisėtumą, atitiktį principuose įtvirtintiems teisiniams standartams (...)¹⁷

Taigi šiame darbe teisės principais yra laikomos pamatinės teisės nuostatos, sudarančios visos teisinės sistemos pamatą. Tai pagrindinės teisinės idėjos, kurios ne tik apibrėžia teisės normų turinį, bet ir atlieka tiesioginio reguliavimo funkciją. Nors teisės principams nėra būdinga materiali išraiška, jie laikytini teisės sistemos dalimi, kadangi jų turinį sudaro nuo seno visuomenėje nusistovėjusios ir pripažistamos vertybės.

¹⁷JANKAUSKAS, K. Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija T. 51* (43., Vilnius, 2004, p. 144.

II. Teisės principų ir teisės normų taikymas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kompetencija aiškinti teisės normas

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra kasacinis teismas Lietuvos Respublikoje. Šio teismo kompetencija apibrėžta Lietuvos Respublikos teismų įstatyme. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalis išvardija Lietuvos Aukščiausiajam Teismui pavedamas vykdyti funkcijas, o būtent, pareigą formuoti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra kasacinės instancijos teismas, formuojantis nuoseklią ir neprieštarinę bendrosios kompetencijos teismų praktiką. Bylos Aukščiausiajame Teisme yra nagrinėjamos tik teisės taikymo aspektu, fakto klausimai iš naujo čia netiriami. Todėl teismo procesas kasaciniame teisme visų pirma yra teisės aiškinimo ir jos taikymo procesas. Spręsdamas bylas ir reaguodamas į žemesniųjų teismų padarytus teisės pažeidimus kasacinis teismas juos šalina, užtikrindamas vienodą teismų praktiką ir teisės aiškinimą visoje valstybėje. „Į Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtose nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia teismai, valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus.“¹⁸ Formaliai aiškinant LR teismų įstatymo nuostatas, teismai ir kiti teisę taikantys subjektai neprivalo atsižvelgti į teisės normų išaiškinimus, pateiktus Aukščiausiojo Teismo sprendimuose. Įstatymų leidėjas nesuteikia šiai normai imperatyvumo požymio, todėl ji nėra vertintina kaip privaloma jos adresatams. Tačiau siekiant išsiaiškinti tikrąją normos prasmę, atskleisti įstatymų leidėjo tikslus, akivaizdu, kad formaliojo teisės aiškinimo nepakanka.

„Teismas, ypač aukščiausiosios instancijos, gali būti įgalintas savo sprendimu sukurti ne tik individualiąją normą, saistančią konkrečiu atveju, bet ir bendrąją normą. Taip būna tada, kai teismo sprendimas tampa vadinamuoju precedentu, t. y. kai sprendimas tam tikroje byloje orientuoja sprendimus panašiose bylose.“¹⁹ Lietuvos Konstitucinis Teismas yra nusprendęs, kad analogiškos bylos turi būti sprendžiamos vienodai. Jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedentes, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų. Teismo precedento pripažinimas leidžia tvirtinti, jog

¹⁸ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas, 2007 balandžio 26 d. redakcija, Nr. I-480, 23 str. 2 d. 1 p. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 19] Prieiga per internetą:

<<http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=10413&Zd=TEISM%D8%2BIR%2B%C1STATYMAS&Vr=35>>

¹⁹ KELSEN, H. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, p. 210.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimti sprendimai saisto teisę taikančius subjektus. Vienodos bendrosios kompetencijos teismų praktikos formavimo funkcija įpareigoja Aukščiausiąjį teismą nenukrypti nuo suformuotos teismų praktikos, nebent tai yra neišvengiama, objektyviai būtina.

Yra nuomonių, kad toks Aukščiausiojo Teismo valios primėtimas žemesnės instancijos teismams sukelia abejonių dėl jų nepriklausomumo, nešališkumo ir objektyvumo nagrinėjant bylas ir priimant sprendimus. Aukštesnės instancijos teismų teisėjai tokiu būdu gali daryti poveikį žemesnės instancijos teismų teisėjams nagrinėjant bylas, kurių faktinės aplinkybės yra analogiškos tų bylų, kuriose Aukščiausiasis Teismas yra sukūręs precedentą, faktinėms aplinkybėms. Nagrinėdami tokias bylas teisėjai tiesiog privalo taikyti sukurtą precedentą, priešingu atveju, apeliacinės instancijos teismas priimtą sprendimą panaikins, o tai yra nenaudinga karjeros aukštumų siekiančiam teisėjui.

Tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės aiškinimas yra nepagrįstai vertinamas kaip kyšimasis į žemesnių bendrosios kompetencijos teismų veiklą, kadangi toks teisės aiškinimas neatleidžia jo nuo pareigos vykdyti teisingumą. Pabrėžtina, kad teismas gali vykdyti teisingumą tik tuo atveju, kai teisėjas gali spręsti bylą nešališkai, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes ir įstatymo reikalavimus. Tik tuomet jis yra pajėgus tinkamai vykdyti Konstitucijos jam pavestą funkciją. Teisėjas privalo išanalizuoti visas bylos faktines aplinkybes, nustatyti taikytiną teisę ir tik įsitikinęs faktinių bylos aplinkybių vienodumu arba esminiu panašumu, remtis teismo precedentu. Teismo precedento taikymas užtikrina teisingumo principo laikymąsi, kadangi vienodos bylos yra sprendžiamos vienodai kaip to reikalauja asmenų lygybės, teisėtų lūkesčių ir kiti teisės principai. Vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinio saugumo principas. Jis reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisinio reguliavimo tikrumą ir stabilumą, apsaugoti teisinių santykių subjektų teises, taip pat įgytas teises, gerbti teisėtus interesus bei teisėtus lūkesčius. „Rėmimasis precedentais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos, kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo, įgyvendinimo sąlyga.”²⁰

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kuriami precedentai didina teismo sprendimų nuspėjamumą, kadangi nurodo kaip atitinkama teisės norma turi būti aiškinama konkrečiu atveju. Teisės subjektai, žinodami teisės normų turinį, supranta kokio elgesio iš jų reikalauja įstatymų leidėjas bei kokios neigiamo poveikio priemonės yra taikomos už elgesį, priešingą nurodytajam. Didelis priimamų teisės aktų skaičius apsunkina jų taikymą, o teisinės sistemos netobulumas suponuoja tai, kad ta pati teisės norma skirtingų teisės subjektų yra aiškinama nevienodai. Tokie atvejai nesuderinami su teismams

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” Byl. Nr. 26/07 [interaktyvus], [žiūrėta 2007 12 18]. Prieiga per internetą: < <http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=81627>>.

priskirtos teisingumo vykdymo funkcijos įgyvendinimu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokius prieštaravimus pašalina, pateikdamas įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimą, į kurį atsižvelgia kiti teismai. „Esami aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sukurti precedentai atitinkamų kategorijų bylose susaisto ne tik žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus, priimančius sprendimus analogiškose bylose, net ir tuos precedentes sukūrusius aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus.“²¹

Teisės aiškinimas yra būtinas šiuolaikinėje visuomenėje, kur teisinė sistema nespėja adekvačiai reaguoti į sparčiai besikeičiančias gyvenimo sąlygas ir reguliuoti visus atvejus, reikalaujančius įstatymų leidėjo įsikišimo. „Teismų privalumas yra jų sukaupta patirtis, kurios įstatymų leidėjai dėl žmogiškojo išvalgumo ribotumo negalėjo numatyti priimdami įstatymą.“²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pareiga aiškinti teisės normas pasireiškia konkrečiose bylose, kai kyla ginčas dėl teisės normos turinio. Pabrėžtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas neaiškina visų įstatymų, o tik tuos dėl kurių kyla ginčas ir dėl kurių turinio nesutariama. Pabrėžtina, kad teismo precedento taikymas negali būti vertinamas kaip varžantis žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų savarankiškumą. Tai reiškia, kad net tuo atveju, kai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs dėl konkrečios teisės normos turinio, kitas teismas priimdamas sprendimą privalo iš naujo vertinti bylos aplinkybes bei nagrinėti jas remdamasis galiojančiais teisės aktais. Prireikus teismas gali pakeisti iki šiol egzistavusį teisės aiškinimą deramai argumentavęs tokį savo sprendimą. „Bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrįdžiama ir pateisinama.“²³

Nukrypti nuo suformuotos teismų praktikos yra leidžiama tik racionaliai paaiškinant tokios teismų praktikos koregavimo būtinumą. „Tačiau teisėjas nė vienu atveju savo nuožiūra negalės skelbti bet kokių geidžiamų taisyklių. Jo skelbiamos taisyklės turės tik užpildyti aiškia spragą jau pripažintų taisyklių sistemoje, kad padėtų palaikyti bei tobulinti tą veiksmų tvarką, kurią daro galima jau egzistuojančios taisyklės.“²⁴ Minėtų sąlygų nesilaikymas sudaro pagrindą abejoti teismo nešališkumu ir objektyvumu.

²¹ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas, 2007 balandžio 26 d. redakcija, Nr. I-480, 23 str. 2 d. 1 p.

²² POSNER, R. Jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2004, p. 230.

²³ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas, 2007 balandžio 26 d. redakcija, Nr. I-480, 23 str. 2 d. 1 p.

²⁴ HAYEK, F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. 1. Vilnius, 1998, p. 151.

Teisės teoretikai sutaria, kad „formuoti ir garsinti bendrą teismų praktiką yra būtina efektyvios teisės veikimo sąlyga“.²⁵ Lietuvos Aukščiausiajam Teismui tenka svarbus vaidmuo aiškinant įstatymus ir kitus teisės aktus, tuo užtikrinant teisinės sistemos stabilumą ir pateisinant teisėtus visuomenės lūkesčius. „Teismams taikant teisę neretai tenka patiems išgalvoti naują normą arba net teisės principą, nes to reikalauja bylos aplinkybės. Iš tikrųjų teisės normų nėra sukurta tiek, kiek jų socialinės tikrovės teisiniui sureguliuavimui reikėtų.“²⁶ Teismų praktika tai ne tik teismų įdirbis teisės taikymo srityje, bet ir svarus teisės šaltinis. Teismo sprendimas, kuriuo remiantis išaiškinama teisės norma, tampa savotiška tos normos dalimi, jos priedu. Taigi kasacinės nutartys yra svarbios teisės plėtotei. Šiuo atveju taiklus yra R. Alexy pastebėjimas, kad „teisinio argumentavimo teorija, nekreipianti dėmesio į teismo sprendimų (prejudicijų) vaidmenį, prarastų vieną svarbiausių teisinio argumentavimo aspektų.“²⁷

Taigi galima daryti išvadą, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacine tvarka nagrinėdamas žemesnės instancijos teismų priimtus sprendimus, šalina padarytus teisės taikymo pažeidimus ir tokiu būdu formuoja vienodą teismų praktiką bei teisės aiškinimą visoje valstybėje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo turimos galios leidžia kiekvienu konkrečiu atveju suteikti teisės principams tokį turinį, kuris pateisintų priimamą sprendimą.

²⁵LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005/ 1(47). Vilnius, 2005, p. 21.

²⁶ARLAUSKAS, S. Turiningieji teisės pagrindai: pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius, 2004, p. 12.

²⁷ALEXY, R. Teisinio argumentavimo teorija. Vilnius, 2005, p. 290.

2. Teisės principai kaip teisės normų vertinimo kriterijai

Teisės principai itin svarbūs teisinei praktikai. Dauguma teorinių išvadų glaudžiai siejasi su praktika ir yra plačiai taikomos. Net jei šių išvadų pagrindu ir nėra operatyviai keičiama susiklosčiusi praktika, daugelis teorinių koncepcijų sprendžiant teisinius ginčus naudojamos kaip teisinio argumentavimo priemonės. Tiek aiškinant teisės principus, tiek teisės normas reikia analizuoti teisės doktriną, teismų praktiką, sistemiškai aiškinti teisę. „Teisės doktrina siūlo teismų praktikoje kylančių teisės aiškinimo ir taikymo problemų sprendimo būdus ir laikytina vienu iš informatyviausių (įvairiais aspektais) teisės aiškinimo šaltinių. Teisės doktrina formuoja teisės aiškinimo, teisinės argumentacijos kanonus, pateikia teisinių sąvokų definicijas, aiškina teisės principų turinį ir t.t.”²⁸ Taigi neabejotina, kad teismų praktika yra svarbus argumentacijos šaltinis, o teisės principai – teisės šaltinis, tačiau negalima paneigti jų vaidmens teisės normų aiškinimo procese.

„Teisės principai yra teisės sistemos pamatas, teisės normų hierarchijos viršūnė. Todėl aiškinant bet kurią teisės normą būtina nustatyti jos santykį su bendraisiais, tiek su atitinkamos teisės šakos principais.”²⁹ Pagrindžiant šį teiginį verta paminėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. vasario 6 d. nutartyje netiesiogiai įtvirtintą draudimą tiesmukiškai taikyti teisės normas. Teismas, sprenddamas ar daugiabučio namo savininkų bendrijos pirmininko įsakymai, priimti nesilaikant įstatymų nustatytų procedūrų, yra neteisėti, pareiškė, kad negalima formaliai taikyti teisės normų ir panaikinti minėtus įsakymus. Savo sprendimą motyvavo tuo, kad teisės normas būtina taikyti siejant jas su atitinkamos bylos aplinkybėmis bei bendrųjų teisės principų kontekste. Šiuo konkrečiu atveju bendrijos pirmininko elgesį teismas pateisino, nes tokiu būdu buvo tinkamai įgyvendinti bendrijos narių interesai bei užtikrinti teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai.³⁰

Atsižvelgiant į tai, kad teisės norma yra suvokiama kaip tam tikrą teisės principą realizuojanti ar plėtojanti elgesio taisyklė, remiantis teisės principais teismas aiškina galiojančias teisės normas, nustato jų turinį. Teisės principai padeda išaiškinti įstatymų leidėjo ketinimus, nustatyti teisės normų tikrąją prasmę. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasakęs: „Teismas, aiškindamas įstatymus ir juos taikydamas, privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais (CK 1.5 straipsnio 4

²⁸ MIKELIENĖNIE, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p. 243.

²⁹ MIKELIENĖNIE, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p. 226.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *G. G. v. 326-oji daugiabučio namo I. Kanto al. 16 savininkų bendrija*. Bylos Nr. 3K – 3 - 91/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 01 15] Prieiga per internetą: < <http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=58708> >

dalis). Teismas šiais bendraisiais teisės principais turi vadovautis aiškindamas ir taikydamas kiekvieną teisės normą.”³¹

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimtuose sprendimuose (nutartyse) bendrųjų teisės principų taikymas yra plačiai paplitęs. Daugumos nutarčių motyvuojamojoje dalyje šalia taikytinų teisės normų minimi bendrieji (protingumo, teisingumo, sąžiningumo) teisės principai. Tai leidžia teigti, kad teismas priimdamas sprendimą konkrečioje byloje akla netaiko įstatymų leidėjo diktuojamų teisės normų, o vertina jas visuomenėje vyraujančių vertybių požiūriu.

Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, pastebima, kad tik nedidelė dalis nutarčių atskleidžia taikomų principų turinį. Didžioji jų dalis apsiriboja konstatavimu, kad principai yra taikomi, be jokio pagrindimo. Kyla abejonių ar toks deklaratyvus teisės principų taikymas atitinka jų paskirtį ir prasmę.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas bando išsklaidyti tokias abejones, nors nemažai nutačių byloja priešingai. Teisės principų reguliuojamasis poveikis turi itin didelę reikšmę užtikrinant teisinės visuomenės stabilumą. Abstraktus pobūdis leidžia juos pritaikyti kiekvienai konkrečiai situacijai, net tuomet kai nėra sukurta taikytina teisės norma tokiam atvejui. Tokiu būdu atsiskleidžia plačios teisės principų reguliuojamojo poveikio ribos. Visuotinai pripažinta, kad teisės principai yra bendro pobūdžio, todėl kiekvieną kartą juos taikant, būtina yra nustatyti turinį, koks yra jiems suteikiamas apibrėžtomis aplinkybėmis. Tai kas vienu atveju yra protinga, nebūtinai bus protinga ir kitoje situacijoje. Taigi teismas, skelbiantis taikant teisės principus yra įpareigojamas atskleisti jų turinį ir tokiu būdu pagrįsti teisės normos atitikimą arba prieštaravimą jiems.

2.1 Teisingumo principas

Teisingumo principas yra pagrindinis jurisprudencijoje ir visuomenėje. Teisingumo principas apima visas gyvenimo sferas ir reiškia teisių ir pareigų pusiausvyra, kuri praktiškai yra įgyvendinama per teismus. Jei teisių ir pareigų vienovė išlaikyta įstatymo normoje, teisėjas turi esant reikalui tą normą taikyti. Tačiau šios pusiausvyros pažeidimas jau reikalauja kompetetingų institucijų imtis veiksmų šiai pusiausvyrai atstatyti.

Teisingumo principas tai tam tikras vertybinis kriterijus, leidžiantis konkrečiu atveju užtikrinti priešingų interesų pusiausvyrą ir atsižvelgti į konkrečios situacijos aplinkybes.³² Išsami faktinių

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 kovo 16 nutartis civilinėje byloje *Antanas Slaboševičius v. Roma Jarutytė*. Bylos Nr. 3K-3-163/2005. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 12] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=48576>>

aplinkybių analizė bei tinkamos teisės normos pritaikymas dar nereiškia, kad bus įvykdytas teisingumas. Teisingumas tai ne vien teisės principas, bet ir moralinė vertybė. Teisingumo suvokimas yra įgimtas, natūralus, instinktyvus. Teisingumas reikalauja interesų pusiausvyros visuomenėje ir nepripažįsta nepagrįsto kitų asmenų teisių ir laisvių ribojimo.

Šiuo požiūriu svarbi yra 2002 m. sausio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje, kur yra plačiai aiškinamas teisingumo principo taikymas susikertančių kreditoriaus ir skolininko interesų užtikrinimui. Teismas nagrinėjo ar kreditoriaus prašymas areštuoti skolininko turta, yra tenkintinas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatos tokią kreditoriaus teisę numato, todėl reikalavimas kaip ir turėtų būti tenkinamas. Tačiau teismas įvertinęs visas bylos aplinkybes, atsižvelgęs į tai, kad skolininkas yra didžiausia Kėdainių rajono įmonė, kurios mokesčiai sudaro 30 % Kėdainių rajono biudžeto pajamų bei numatęs kokias neigiamas socialines ir ekonomines pasekmes skolininko turto areštavimas galėtų sukelti, kreditoriaus reikalavimą atmetė. Akivaizdu, kad šiuo atveju, atsisakymą taikyti teisės aktuose nustatytas teisės normas, teismas grindė teisingumo principu. „Teisingumo principas yra universalus principas, kuris, be kita ko, suponuoja ir tai, kad bet kokios valstybės taikomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui bei turi atitikti siekiamus teisėtus tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti, be to, teisingumas gali būti įgyvendinamas tik užtikrinant interesų pusiausvyrą bei išvengiant socialinio gyvenimo nestabilumo. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vieno asmens interesus ir neigiant kito asmens teisėtus interesus.”³² Lietuvos Aukščiausiasis teismas parodė, kad formalus teisės normos taikymas neatitinka teisingumo vykdymo. Areštuojant skolininko turta, draudžiant jam vykdyti savo veiklą, neigiamos pasekmės paliestų ne tik skolininką, bet ir su jo veikla susijusius asmenis. Turint omenyje, kad tokiais kreditoriaus veiksmais siekiama užtikrinti, kad būtų visiškai atlyginta padaryta žala, skolininko veiklos sustabdymas būtų netikslingas. Teismas nagrinėdamas ginčą turi atsižvelgti ne tik į pagrįstus kreditoriaus, bet ir į teisėtus skolininko interesus. Teismo užduotis – rasti ieškovo ir atsakovo interesų pusiausvyrą ir ją užtikrinti. Toks teismo sprendimas patvirtina, kad teisės principai įtvirtina bendro pobūdžio elgesio taisykles, o normos jas detalizuoja, todėl pažvelgę į teisės normas per teisės principų prizmę suprasime jų tikrąją prasmę.

„Istatymų leidėjas bando įdiegti teisingumo principą ir mokesčių teisėje, suvokdamas, kad mokesčių rinkimas bet kokia kaina ir drastiškomis priemonėmis pakirstų žmonių pasitikėjimą valstybe

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2005 lapkričio 28 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-444/2005.[interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 01] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=56362>>

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje *Šveicarijos įmonės "Apatit Fertilizers S.A." v. AB "Lifosa"*. Bylos Nr. 3K-3-146/2002. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 12 15] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=9632>>

ir valdžia. Todėl tiesmukiškas mokesčių teisės normų taikymas, neatsižvelgiant į jų sisteminius ryšius su kitų teisės šakų normomis ir bendraisiais teisės principais bei konkrečiomis šios bylos aplinkybėmis prieštarautų ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintai socialinės valstybės idėjai.³⁴ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teisingumo principui tokį turinį suteikė, nusprendęs, kad formalus mokesčių įstatymuose numatytų sankcijų taikymas invalidui, neatitiktų jam keliamų tikslų ir paskirties. Patraukus invalidą teisinėn atsakomybėn, neatsižvelgus į jo turtinę ir socialinę padėtį, teismas tuo paneigtų humanizmo, teisinės valstybės, protingumo ir kitus teisės principus, eliminuotų moralinį aspektą iš teisės normų turinio.

Teisingumo principas kaip ir kiti bendrieji teisės principai, (apie tai jau ne kartą buvo minėta) yra universalus, todėl taikytinas ne tik civilinėje, bet ir baudžiamojoje teisėje. Baudžiamoji teisė nepalieka didelės teisės principų interpretacijos laisvės, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs dėl jo turinio. Nagrinėdamas švelnesnės, negu įstatyme numatyta, bausmės paskyrimo klausimą konstatavo: „Turint omenyje teisingumą teisingos bausmės paskyrimo prasme, tai visų pirma teisingumas reiškia įstatymo nustatytą optimalų pasitaisyti reikalingą bausmės dydį. Teisingumo principui prieštarauja tiek aiškiai per griežtos, tiek ir aiškiai per švelnios bausmės paskyrimas.“³⁵ „Baudžiamosios teisės paskirties (BK 1 straipsnis) kontekste tai reiškia, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio ir už šią veiką numatytos bausmės turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija).“³⁶

Tiriant teisingumo principo ir teisės normų santykio apraiškas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų praktikoje, pastebima, kad labiausiai jis atsispindi bylose, kur keliamas švelnesnės negu įstatyme numatytos bausmės skyrimo klausimas. „Bausmė yra teisinga tada, kai ji atitinka padarytos veikos ir kaltininko asmenybės pavojingumą.“³⁷ „Teisingumo principas užtikrina kaltininkui tokios tinkamai individualizuotos bausmės paskyrimą, kuri geriausiai atitiktų įstatyme įtvirtintos bausmės paskirtį, o skiriama bausmė turi būti adekvati padarytai veikai. Skirdamas bausmę konkrečioje byloje teismas turi atsižvelgti ne tik į visus įstatyme išvardytus reikalavimus, bet ir atsižvelgti į

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *H. J. v. . Vilniaus miesto valstybinė mokesčių inspekcija*. Bylos Nr. 3K-3-50/1999. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 02 27] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=17091>>

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 vasario 5 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-98/2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 04] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=84280>>

³⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 balandžio 17 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-45/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 04 02] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=77621>>

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 gruodžio 27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 28]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83457>>

nusikaltusio asmens asmenines savybes (...), nes visos baudžiamojo įstatymo nuostatos, reglamentuojančios bausmės skyrimą, konkrečioje baudžiamojoje byloje yra vienodai svarbios tiek vertinant kiekvieną nustatytą aplinkybę atskirai, tiek ir visas apskritai.”³⁸

Kaltininko asmenybės pavojingumas vertinamas kiekvieną kartą, atsižvelgiant į jo asmenybę, todėl tai išimtinai teismo prerogatyva ir atitinkamai tik teismas gali skirti bausmę įvertinęs visas įstatymo leidėjo nurodytas aplinkybes. Taigi teismui pagrįstai suteikiama teisė paskirti švelnesnę negu atitinkamos teisės normos sankcijoje numatytas minimalus bausmės dydis. „Teisingumo principas neatsiejamas nuo teisinės valstybės imperatyvo ir yra vienas svarbiausių moralinių vertybių bei teisinės valstybės pagrindų. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją teisingumas gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos. Baudžiamosios teisės paskirties (BK 1 straipsnis) kontekste tai reiškia, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio ir už šią veiką numatytos bausmės turi būti teisinga pusiausvyrą (proporcija).”³⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi teisingos bausmės sampratos ir tai pažymi savo sprendimuose: “Teismų praktikoje nusistovėjo nuostata, kad paskyrus bausmę už naują nusikaltimą, ir skiriant subendrintą bausmę vadovaujantis BK 43 str. nuostatomis, galutinė subendrinta bausmė turi būti didesnė, negu neatliktoji bausmė pagal ankstesnį nuosprendį. Tik tokia bausmė atitiks teisingos bausmės sampratą ir tarbaus bausmės tikslams pasiekti.”⁴⁰

Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas įtvirtina teisės normą, leidžiančią paskirti bausmę, švelnesnę negu minimali įstatyme nustatyta bausmė, jeigu “sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui”.⁴¹ Teisingumo principo turinys nėra atskleidžiamas, todėl taikydamas šią teisės normą, teismas privalo apibrėžti, kokia prasmė jam yra suteikiama esant byloje nustatytoms aplinkybėms. Teisės normų vertinimas teisingumo principo prasme yra būtinas teisiniam reguliavimui, nes leidžia nukrypti nuo galiojančios teisės normos, bylos šalių interesų užtikrinimo vardan, tuo pačiu nepanaikinant pačios teisės normos. Neįmanoma sukurti teisės normos taikytinos kiekvienam gyvenimo atvejui, todėl teisingumo principo reikšmė dar labiau išauga.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 rugsėjo 18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-583/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 24] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=80862>>

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 rugsėjo 18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-583/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 24] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=80862>>

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 balandžio 24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-302-2001. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 25] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=20173>>

⁴¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 46, 54 str. 3 d.

Taigi teisingumo principas kaip universalus vertybinis teisės kriterijus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra plačiai paplitęs. Juo remdamasis teismas atsižvelgia į bylos aplinkybes, adekvačiai vertina susiklosčiusią padėtį ir užtikrina priešingų interesų pusiausvyrą. Teisingumo principo turinys priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių, todėl negalima jo tiksliai apibrėžti, tačiau viena yra aišku, jis draudžia bet koki nepagrįstą kitų asmenų teisių ar laisvių ribojimą.

2.2 Protingumo principas

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įpareigojimas kiekvieną teisės normą analizuoti protingumo principo kontekste suponuoja teismų pareigą vertinti kas yra protinga kiekvienu atveju. „Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo nutartyse yra ne kartą pažymėjęs, kad būtų neprotinga naikinti materialiąja teisine prasme teisėtą teismo sprendimą vien tik dėl to, kad pritaikyta ne ta teisės norma, jeigu, pritaikius tinkamą teisės normą, rezultatas išliktų toks pat. Priešingas šio klausimo sprendimas prieštarautų tiek pagrindiniams proceso teisės principams (ekonomiškumui, operatyvumui, kt.), tiek bendriesiems teisės principams (teisingumui, protingumui), nes būtų beprasmiškai švaistomos tiek valstybės, tiek byloje dalyvaujančių asmenų lėšos.“⁴²

Protingumo principas leidžia vertinti teisės normų nurodomų veiksnių atitikimą teisei: „Antstolis, siųsdamas skolininkui raštus, nurodo išieškotiną sumą kartu su vykdymo išlaidomis, dėl to atskiru raštu informuoti skolininką apie vykdymo išlaidų dydį nėra jokio pagrindo. Siūlymas skolininkui geruoju sumokėti vykdymo išlaidas, kai sumos pagal vykdomąjį dokumentą išieškojimas vyksta priverstine tvarka, prieštarautų protingumo principui.“⁴³

Teisės normos neretai tiesiogiai įvardija protingumo principo taikymo būtinybę, esant konkrečioms aplinkybėms. Protingo žmogaus etalonas taikomas kiekvienam civilinių teisinių santykių subjektui. Protingumo principas – vienas svarbiausių kriterijų nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad nustatant priežastinį ryšį tarp neteisėtų veiksnių ir padarytos žalos „reikia įvertinti atsakovo, jeigu jis elgtųsi kaip protingas ir apdairus asmuo, galimybę neteisėtų veiksnių atlikimo metu numatyti žalos atsiradimą, neteisėtais veiksmais pažeistos teisės ar teisėto intereso prigimtį ir vertę bei pažeisto teisinio reglamentavimo

⁴²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 21 nutartis civilinėje byloje *UAB „Arginta“ v. JAV įmonė Autodesk Inc.* Bylos Nr. 3K-3-422/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 01 22] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=66887>>

⁴³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 sausio 25 d. nutartiscivilinėje byloje *J. T. v. antstolis R. V.* Bylos Nr. 3K-3-36/2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 01 30] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83743>>

apsauginį tikslą.”⁴⁴ Taigi teismas turi įvertinti tai, kiek asmuo, atlikdamas konkrečius veiksmus, numatė ar galėjo numatyti, būdamas vidutiniškai protingas ir apdairus, galimą kilti žalą. Ką reiškia “vidutiniškai protingas” paliekama spręsti teismui kiekvienu atskiru atveju. Tik bylos aplinkybių visuma leidžia vertinti ar žmogaus elgesys atitinka protingumo kriterijų ir gali būti laikomas protingu ir apdairiu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjamoje byloje vertindamas administracijos vadovo elgesį yra pasakęs, kad „administracijos vadovą ir jo vadovaujamą įmonę sieja pasitikėjimo (fiduciariniai) santykiai, nuo pat tapimo įmonės administracijos vadovu momento vadovas turi elgtis rūpestingai, atidžiai ir apdairiai. Ar įmonės administracijos vadovas konkrečiu atveju šią pareigą įvykdė, nustatoma pagal tam tikrus objektyvius elgesio standartus – rūpestingo, apdairaus, protingo vadovo elgesio matą.”⁴⁵ Pažymėtina, kad toks vertinimas kiekvienoje byloje atliekamas individualiai, kadangi net iš pirmo žvilgsnio atrodanti nereikšminga faktinė aplinkybė gali konkrečiu atveju tapti esmine ir kategoriškai pakeisti išvadas.

Protingo žmogaus etalonas taikomas ne tik vertinant atliktus veiksmus, bet ir aiškinant sutarčių nuostatas. „Vadovaujantis protingumo principu, reikia aiškintis, kaip sutarties tekstą suprastų protingas žmogus, būdamas šalis tokiomis pat aplinkybėmis, pavyzdžiui, statinio pirkėjas ar tokios pat patirties vartotojas statybos rangos santykiuose.”⁴⁶ Aiškinantis preliminarios ir pagrindinės sutarties sąlygas, pažymėtina, kad „kiekvienam atveju labai svarbu įvertinti konkrečios preliminariosios sutarties šalių sąžiningumą, jų apdairumą ir rūpestingumą. Taigi teisinės preliminariosios sutarties nevykdymo pasekmės (tarp jų ir prarastos galimybės pinigines vertės atlyginimas) visada priklauso nuo konkrečių individualios preliminariosios sutarties ypatumų, jos sudarymo aplinkybių, tikslų, objekto, dėl kurio tariamasi, specifikos, taip pat teisingumo, sąžiningumo, sąžiningos dalykinės praktikos ir protingumo kriterijų.”⁴⁷ Pasinaudodamas teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, teismas suteikia

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2008 kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *J. M. Š. v. VĮ Registrų centras*. Bylos Nr. 3K-7-59/2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 04 05] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=85302>>

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *V. C. v. AB Turto bankas*. Bylos Nr. 3K-3-298/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 12] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=66883>>

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje *Audronė Mačernienė ir Marc Veldhorst*. Bylos Nr. 3K-3-630/2005. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 12] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=56234>>

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2006 lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje *V. Š. v. A. N.* Bylos Nr. 3K-P-382/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 12] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=67801>>

galimybę priteisti daugiau teisinės pagalbos išlaidų, negu numato Rekomendacija.⁴⁸ Bendrieji teisės principai suteikia galimybę vertinti priteistinų teisinių išlaidų dydžio protingumą.

Tokie Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teiginiai aiškiai parodo kokio elgesio yra tikimasi iš protingo asmens esant nurodytoms aplinkybėms, atskleidžia susiklosčiusią teismo praktiką ir tokiu būdu informuoja visuomenę koks elgesys yra laikomas protingu. Teisės subjektai kiekvienoje gyvenimo situacijoje privalo elgtis atidžiai ir protingai. Teismas per protingumo principo taikymą praneša visuomenei, kad nerūpestingai, neapdairiai besielgiančio individo teisėti interesai nebus ginami.

Pabrėžtina, kad protingumo principas yra vienas iš universalių teisės principų, todėl taikytinas ne tik materialioje, bet ir procesinėje teisėje. „Iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylanti teismo, kaip vienintelės teisingumą vykdančios institucijos, priedermė teisingai išspręsti kiekvieną bylą lemia tai, kad teismas ne tik iš esmės nagrinėdamas byloje kilusį materialinį teisinį ginčą vadovautųsi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, bet šiuos principus taikytų ir sprenddamas procesinio pobūdžio klausimus, t. y. klausimus, kurie yra arba gali būti pagrindas sukurti prielaidas pradėti iš esmės spręsti materialinį teisinį ginčą, o tokį ginčą nagrinėjant – užtikrinti nuosavybės neliečiamumo, teisėtų lūkesčių ir visokeriopos civilinių teisių gynybos principų įgyvendinimą (CK 1.2 straipsnio 1 dalis, 1.5 straipsnis).“⁴⁹

Manytina, kad protingumo kriterijus ypač pasitarnauja vertinant teisės normas, kurios neįtvirtina imperatyvaus elgesio modelio, konkretaus baudmės termino ar atlygintinos žalos dydžio. Taigi dispozityvios teisės normos palieka teisės subjektui interpretavimo galimybę ir pasirinkimo laisvę. Galimybė rinktis dar nereiškia absoliučios laisvės. Bet koks individo elgesys yra įspaustas į bendrųjų teisės principų rėmus. Taigi dispozityvios teisės normos leidžia, bet tuo pačiu ir riboja pasirinkimo laisvę. Teisės principų ir teisės normų sąveika šiuo atveju yra akivaizdi. Teisės normų turinys negali sutalpinti visų įmanomų situacijų, reikalaujančių teisinio reguliavimo ir pateikti kiekvienai iš jų sprendimą, todėl į pagalbą pasitelkiami teisės principai. Jie irgi nepateikia konkretaus atsakymo, tačiau nurodo bendrus orientyrus, kuriais reikėtų vadovautis.

Teisės aktai įtvirtina daugybę normų, kurios reikalauja platesnės analizės siekiant jas tinkamai pritaikyti. Aiškindamas LR Civilinio kodekso 6.204 straipsnio 2 dalyje nustatytą teisės normą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apibrėžė koks sutarties vykdymo varžymas galėtų būti teisėta priežastimi

⁴⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje *J. T. v. antstolis R. V.* Bylos Nr. 3K-3-36/2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 01 30] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83743>>

⁴⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-515/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 01 28] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=82436>>

peržiūrėti sutarties sąlygas. „Sutarties vykdymo varžymas turi būti esminis, pažeidžiantis šalių interesų pusiausvyrą, reikalavimas įvykdyti sutartį tokiomis aplinkybėmis prieštarautų sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principams. Tokios aplinkybės turi atsirasti ar tapti žinomos jau sudarius sutartį ir šalis ją sudarydama negalėjo protingai numatyti, kad tos aplinkybės gali atsirasti.”⁵⁰ Protingumo principo įtaka tokiam išaiškinimui yra neginčytina. Asmuo, sudarydamas sutartį turi elgtis protingai, apdairiai, rūpintis savo teisių gynimu ir išsaugojimu. Dėl sutarties šalies nepakankamo rūpestingumo, šiuo atveju nenumatant sutarties sąlygų pakeitimo ryšium su besikeičiančiomis aplinkybėmis, atsiradusios neigiamos pasekmės tenka neprotingai besielgiančiai šaliai. Nors sutarties laisvės principas leidžia susitarti dėl sutarties nuostatų, teisės normos nubrėžia ribas kurių peržengti negalima.

Protingumo principo ir teisės normų santykių baudžiamosiose bylose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškina panašiai kaip ir civilinėse. 2006 m. birželio 20 dieną priimtoje nutartyje yra pareiškęs: „Protingumo principas reikalauja, kad asmuo, abejojantis dėl savo atliekamo veiksmo teisinės reikšmės ir jo galimų teisinių pasekmių, prieš atlikdamas tą veiksma, pasikonsultuotų su teisininku arba apskirtai susilaikytų nuo tokio veiksmo atlikimo. Jeigu asmuo to nepadaro, jis elgiasi neapdairiai ir neatidžiai, o veikdamas tokiu būdu, jis pats prisiima ir galimus neigiamus savo veiksmų padarinius.”⁵¹ Toks teismo teiginys yra kaip “kelrodis” teisės normos adresatui. Jis įpareigoja teisės subjektus rūpintis savo teisėmis bei interesais, apsvarstyti savo veiksmų pasekmes. Tokiu savo elgesiu teismas pripažįsta, kad protingumo principas yra būtinas teisės normų aiškinimui. Teisės aktai – teisės normų šaltiniai, saugo kiekvieno iš mūsų teises, tačiau ir mes turime tuo rūpintis, o ne vien pasikliauti įstatymų leidėjo valia. Svarbus vaidmuo čia tenka teisės principams. Teisės normos neapsaugos teisės subjekto teisių, jei jo elgesys prieštarauja protingumo principui, kadangi tai vienas bendrųjų teisės principų, taikomų visose be išimties srityse. Net jei teisės norma tiesiogiai nereikalauja šio principo taikyti, jis bus taikomas kaip teisės normos aiškinimo kriterijus.

Apibendrinant, reikėtų pabrėžti, kad protingumo principas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pasireiškia kaip vertybinis kriterijus, leidžiantis kiekvienu atskiru atveju nagrinėti bylos šalių veiksmus bei konstatuoti ar jos elgėsi pakankamai atidžiai ir rūpestingai, kad nepažeistų kitų asmenų teisėtą interesų. Teismas analizuoja kaip analogiškoje situacijoje pasielgtų bet kuris protingas žmogus ir tikisi tokio elgesio iš ginčo šalių.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 balandžio 24 nutartis civilinėje byloje *B. R. v. UAB „Sauluva“*. Bylos Nr. 3K-3-296/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 14] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=60285>>

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje *L. L. ir kiti v. E. F. A.* Nr. 2K-413/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 12] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=66918>>

2.3 Sąžiningumo principas

Sąžiningumo principas kaip atskiras, savarankiškas teisės normų turinio nustatymo kriterijus, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pasitaiko gana retai, dažniausiai yra minimas šalia kitų bendrųjų teisės principų. Vis dėlto teismo pareiga argumentuoti savo priimamus sprendimus, suponuoja ir kitą pareigą – vadovaujantis teisės principais, išaiškinti koks turinys jiems yra suteikiamas kiekvienu konkrečiu atveju. Civilinėje teisėje galioja bendras sąžiningumo principas (CK 1.5 straipsnis), kuris, be kita ko, reiškia, kad kiekvienas asmuo yra laikomas sąžiningu, jeigu neįrodyta kitaip. Įrodinėjimo požiūriu kiekvienam asmeniui nereikia įrodinėti savo sąžiningumo, jeigu įstatymas nepreziuumuoja konkretaus subjekto nesąžiningu arba kaltu (pvz., preziumuojamas skolininko nesąžiningumas *actio Pauliana* atveju pagal CK 6.67 straipsnio atvejus, skolininko kaltė taikant civilinę atsakomybę – pagal CK 6.248 straipsnį).⁵² Sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principų esmę, šioje byloje, teismas atskleidė per galimų kilti neigiamų pasekmių, pritaikius galiojančias teisės normas, pateikimą.

Sąžiningumo principas plačiąja prasme buvo panaudotas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėjamoje byloje sprendžiant klausimą dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu bei su tuo susijusios restitucijos taikymu: „Taikant restituciją butas gražintinas D. P. , nes jis nėra perleistas tretiesiems asmenims, todėl CK 1.80 straipsnio 4 dalis šiuo atveju netaikytina. Tačiau CK 1.5 straipsnyje įtvirtintas sąžiningumo principas svarbus ir tais atvejais, kai sprendžiamas restitucijos klausimas tarp sandorio šalių. Todėl restitucijos taikymas taip pat turi būti grindžiamas sąžiningumo principu plačiąja prasme (CK 6.145 str. 2 d.).“⁵³ Atsižvelgiant į bylos aplinkybes buvo konstatuota, kad pirkėjas sudarydamas buto pirkimo – pardavimo sutartį, elgesi nerūpestingai ir neapdairiai, kadangi net neapžiūrėjo perkamo buto. Pirkėjo elgesys neatitiko nuovokaus asmens elgesio, todėl nebuvo pripažintas sąžiningu. Kitoje byloje teismas analizuodamas kasatoriaus elgesį įvertino visas bylai reikšmingas aplinkybes ir pasakė, kad „esant tokioms aplinkybėms, negalima sutikti su kasatoriaus teiginiu, kad jis yra sąžiningas ginčo kompiuterio programų naudotojas – minėta, kad jis turėjo žinoti, o bylos medžiaga patvirtina, jog ir žinojo, kad teisėtam kompiuterio programų naudojimui būtina turėti autorių teisių subjekto suteiktą

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. N. S. v. V. M. ir kiti*. Bylos Nr. 3K-3-328/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 12] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=61012>>

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *N. K. ir A. K. v. D. P. ir I. V.* Bylos Nr. 3K-7-874/2001. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 16] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=12043>>

licencija. Be to, sąžiningumas gali būti vienas iš kriterijų sprendžiant dėl priteistinos kompensacijos dydžio, bet tai jokiu būdu nebūtų pagrindas atsisakyti priteisti kompensaciją.”⁵⁴

Pabrėžtina, kad nesąžiningumas nėra preziumuojamas, todėl šalis, teigianti, kad kitas asmuo yra nesąžiningas privalo tai įrodyti. Sąžiningumo kriterijus taikomas ne tik asmenų elgesiui, bet ir kitoms teisės sritims. „Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo precedentuose konkrečiose bylose suformuotą praktiką, esant ginčui dėl sutarties turinio ir jos sąlygų, sutartis turi būti aiškinama nustatant tikruosius sutarties dalyvių ketinimus, o ne vien atsižvelgiant į jų tarpusavio ryšį, sutarties esmę, tikslą, jos sudarymo aplinkybes, į šalių derybas dėl sutarties sudarymo, šalių elgesį po sutarties sudarymo ir į kitas reikšmingas aplinkybes. Aiškinant sutartį būtina vadovautis ir CK 1.5 straipsnyje įtvirtintais bendraisiais teisės principais. Tai reiškia, kad sutarties sąlygos turi būti aiškinamos taip, kad aiškinimo rezultatas nereikštų nesąžiningumo vienos iš šalių atžvilgiu.”⁵⁵ Teismas preziumuoja, kad sutartį sudarančios šalys elgiasi apdairiai, sutaria dėl aptartų sąlygų bei prisiima iš sutarties nuostatų kylančią atsakomybę. Visas kompleksas šių aplinkybių sudaro sąžiningumo principo turinį. Jokiamе teisės akte nėra nustatyta kaip teisės subjektas turėtų elgtis, kad jo veiksmai būtų vertintini kaip sąžiningi. Tai yra abstrakti kategorija, visuotinai pripažįstama ir siektina. Atsižvelgiant į tai, kad teisės normos tekstinė išraiška ne visada sutampa su jos prasme, teisės principai tampa svarbia priemone siekiant nustatyti teisės normos esmę. Taigi sąžiningumo principas draudžia klaidinantį, apgaulingą elgesį, neleidžia manipuliuoti kitos šalies teisėmis ir interesais. „Sąžiningumo principas teisėje reikalauja, kad asmenys vykdytų prisiimtus įsipareigojimus.”⁵⁶ Būtent dėl to teisės normos gina sąžiningo įgijėjo teises. Sąžiningu įgijėju, pagal LR Civilinio kodekso normas, laikomas asmuo, įgijęs nuosavybės teisę iš kito asmens, kuris neturėjo teisės perleisti įgyto turto, bet įgijėjas šių aplinkybių nežinojo ir negalėjo žinoti. Teisinėje literatūroje skiriamas subjektyvus ir objektyvus sąžiningumo principo kriterijus. Taikant objektyvųjį kriterijų, siekiant nustatyti ar asmuo yra sąžiningas, turi būti vertinama ar asmeniui turėjo būti žinomos tam tikros aplinkybės, ar ne, ar jis turėjo atlikti tam tikrus veiksmus, ar atvirkščiai nuo jų susilaikyti. Subjektyvus sąžiningumo kriterijus įpareigoja atsižvelgti į asmens psichinę būklę ir analizuoti, ar asmuo galėjo žinoti tam tikras aplinkybes, ar galėjo jas objektyviai suvokti ir vertinti. Teisės normos teksto aiškinamas, eliminuojant iš teisinės sistemos bendrųjų teisės principų kaip

⁵⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje *Microsoft korporacija ir kiti v. UAB „Vilpostus“*. Bylos Nr. 3K-3-311/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 12 29] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=60918>>

⁵⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 sausio 28 nutartis civilinėje byloje *UAB „Medikona“ v. UAB „Lucerna vaistinės“*. Bylos Nr. 3K-3-15/2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 18] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83817>>

⁵⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *Baltarusijos VĮ „BellesEksport“ v. UAB „Ega“*. Bylos Nr. 3K-3-150/2001. [interaktyvus] [žiūrėta 200802 18] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=11134>>

vertintino kriterijaus būtinumą, gautas rezultatas gali būti visiškai priešingas tikrajai jos prasmei bei neatitikti įstatymų leidėjo ketinimų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas teismų praktika, nurodo pareigą taikyti bendruosius teisės principus, tame tarpe ir sąžiningumo principą, aiškinant teisės normas. Toks šio teismo požiūris atsispindi priimant daugelį nutarčių. Šiuo teisės principu vadovaujasi ne tik aiškinant, bet ir taikant teisės normas. Taigi teismas sprendžiamas „klausimą, ar konkrečios termino praleidimo priežastys yra svarbios ir sudaro pagrindą jį atnaujinti, teismas turi spręsti vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, atsižvelgdamas į įstatyme nustatyto termino tikslus, konkrečias faktines bylos aplinkybes, dėl kurių šis terminas buvo praleistas, taip pat į kitas reikšmingas bylos aplinkybes.“⁵⁷

Kiekvieną priimamą sprendimą teisėjai privalo argumentuoti ir paaiškinti, kodėl taiko tam tikras normas, kodėl vienos aplinkybės yra svarbesnės už kitas. Nemotyvuotas teismo sprendimas yra pagrindas jį skusti įstatymų nustatyta tvarka. Teismo sprendimas turi būti pagrįstas, teisėtas ir teisingas. Tai pasiekama tinkamai taikant teisės principus. 2003 m. kovo 31 dienos nutartyje priimtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-433/2003 teismas pripažinęs kasatoriaus elgesį nesąžiningu argumentavo, kad „nesąžiningu darbuotojo elgesį galima būtų laikyti tada, kai jis nepraneša aplinkybių, kurios yra reikšmingos jo atleidimui. Teisėje yra preziumuojamas įstatymų žinojimas, todėl darytina išvada, kad darbuotojas žino jam darbo įstatymais garantuotas teises ir lengvatas. Jei darbuotojas darbdaviui nepraneša tokių aplinkybių, nagrinėjamos bylos atveju - apie auginamą mažametę dukrą, atleidimo iš darbo procedūros metu, tai vėliau jo objektyviai pažeista teisė gali būti neginama dėl nesąžiningo naudojimosi savo teise.“⁵⁸ Darytina išvada, kad sąžiningumo principui Lietuvos Aukščiausiasis Teismas skiria didelį dėmesį (šalia teisės normų, tai kitas svarbus teismo sprendimų argumentavimo šaltinis, savo reikšme nenusileidžiantis valstybės sankcionuotoms elgesio taisyklėms).

Sąžiningumo principas Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra įvardijamas kaip vienas iš pamatinių, universalių teisės principų, taikytinų kiekvienoje byloje, sprendžiant kiekvieną teisinį ginčą. Turint omenyje ypatingą šio teismo vietą Lietuvos teismų sistemoje, sąžiningumo principo taikymas šio teismo sprendimuose suponuoja pareigą taikyti jį žemesnės instancijos teismams bei eiliniams piliečiams, siekiantiems elgtis kaip to reikalauja įstatymai ir teisės aktai ir tokiu būdu siekti visuotinės gerovės. „Kiekvienam moraliniam subjektui tenka pačiam spręsti, kaip įmanoma pasiekti visiems

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 rugsėjo 14 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2005. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 01 27] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=52682>>

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 kovo 31 nutartis civilinėje byloje *Jogelienė v. UAB "Vakarų stilius"*. Bylos Nr. 3K-3-433/2003. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 11 18] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=8754>>

priimtina „geros būties” kokybę. Žmogus, pasirinkdamas ir priemones, ir tikslus, yra visiškai laisvas.”⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šios laisvės nevaržo, tik vertina, ar šios laisvės ribos tam tikru konkrečiu atveju nepažeidė kitų sąžiningų asmenų teisių ir interesų.

Atsižvelgiant į tai, kas buvo išdėstyta, pabrėžtina, kad sąžiningumo principas – tai abstrakti kategorija, kurios turinį kiekvienu konkrečiu atveju nustato Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes. Sąžiningumo principas draudžia apgaulingą ir klaidinantį elgesį, įpareigoja šalis nepiktnaudžiauti suteiktomis teisėmis, įgyvendinant savo interesus. Sąžiningumas yra preziumuojamas, todėl Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatuodamas sąžiningumo principo pažeidimą, visuomet jį tinkamai argumentuoja.

⁵⁹DWORKIN, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius, 2004, p. 30-31.

3. Teisės principai kaip teismo sprendimo argumentai, nesant taikytinos teisės normos

Teismas, kaip teisingumą vykdanči institucija, negali atsisakyti priimti byloje sprendimo, motyvuojant tuo, kad egzistuojanti teisės sistema neįtvirtina teisės normos, taikytinos konkrečiam atvejui. Pažymėtina, kad tokie atvejai yra itin paplitę, kadangi numatyti visų teisinių situacijų bei sukurti kiekvienai iš jų teisės normą, yra tiesiog neįmanoma. Nagrinėdami tokias bylas, norėdami pašalinti teisės spragas, teismai neišvengiamai privalo vadovautis bendraisiais vertybiniais kriterijais – teisės principais. Pabrėžtina, kad teisės principai reguliuoja subjektų elgesį esant tam tikroms sąlygoms, o būtent tada, kai konstatuojamas norminio reguliavimo nepakankamumas arba norminio reguliavimo prieštaravimas. Pirmuoju atveju kalbama apie teisės spragos egzistavimą, antruoju – apie kolizijų sprendimą.

Teisės spraga – tai nereguluotas teisės normomis visuomeninis santykis, kuris pagal savo svarbą ir būtinybę gali būti reguliuojamas teisės normomis. „Teisės spragų (neišskiriant nė legislatyvinės omisijos) pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas. Tačiau žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę (inter alia naudojant teisės analogiją, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją), taigi taip pat ir aiškinant teisę.”⁶⁰

Lietuvos Aukščiausiasis teismas, siekdamas pagrįsti savo pareigą spręsti visas, be išimties bylas, ir tuo užtikrinti kiekvieno asmens konstitucinę teisę kreiptis į teismą dėl pažeistų teisių ar laisvių gynimo, dažnai cituoja 2006 m. sausio 16 d Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimą, kuriame kalbama, kad „įstatymų leidėjas turi pareigą įstatymu nustatyti tokį teisinį reglamentavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ir laisvių, taip pat - įgytų ar siekiamų įstatymų nustatyta tvarka įgyti

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas „Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo“. Bylos Nr. 34-03.[interaktyvus] [žiūrėta 2007 12 17] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=62683>>

- pažeidimų, būtų galima spręsti teisme. Jeigu teisių gynimo reglamentavimas yra nepakankamas, teisinio reglamentavimo spragoms užpildyti taikoma įstatymo analogija arba bendrieji teisės principai.”⁶¹

Bendrieji teisės principai kaip vienas iš argumentų, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimamų sprendimų motyvuojamojoje dalyje, pasitaiko itin dažnai. Sąžiningumas, protingumas ir teisingumas yra tie orientyrai, kuriais vadovaudamasis teismas sprendžia ginčus, kylančius iš teisės normomis nereguliuojamų socialinių santykių. Turint omenyje išimtinę teismo teisę ir pareigą vykdyti teisingumą, teisės principai yra tas elementas, kuris padeda įtikinti bylos šalis sprendimo teisingumu ir pagrįstumu.

Lietuvos aukščiausiasis teismas 2006 vasario 15 dienos nutartyje konstatavo, kad „asmuo, nesutinkantis su globos ir rūpybos instancijos išvada (rekomendacija) dėl jo netinkamumo tapti pretendentu į globėjus ar rūpintojus, tokią išvadą gali skųsti teismui, vadovaudamasis bendraisiais civilinių teisių ir teisėtų interesų gynimo nuo pažeidimų principais. Kadangi išvados dėl asmens tinkamumo būti globėju (rūpintoju) apskundimo įstatymas nereglamentuoja, o tinkamumo tapti globėju ar rūpintoju patikrinimo teisiniai santykiai yra panašūs į asmens pasirengimo įvaikinti patikrinimą, reglamentuojamą CPK 490 straipsnyje, tai šio straipsnio nuostatos pagal analogiją gali būti taikomos sprendžiant išvados dėl asmens tinkamumo būti globėju (rūpintoju) apskundimo klausimą.”⁶² Šis pavyzdys rodo, kad net taikant įstatymo analogiją ir taip užpildant teisės spragas, teismas visų pirma analizuoja susiklosčiusią situaciją per bendrųjų teisės principų prizmę ir sprendžia ar konkrečiu atveju būtų teisinga taikyti teisės analogiją, ar toks taikymas nepažeistų kitų asmenų teisėtų interesų. Teisinių santykių panašumas, suteikiantis galimybę taikyti teisės analogiją, turi būti pagrįstas, kad nesukeltų abejonių dėl teisingumo vykdymo. Šią funkciją atlieka visuotinai pripažintus gėrius, įtvirtinantys teisės principai.

Bendrieji teisės principai kaip teisės spragų šalinimo vienas iš būdų pasitarnauja Lietuvos aukščiausiajam teismui tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose. Pastebima, kad baudžiamųjų bylų atžvilgiu tai gana retas dalykas, jau vien dėl to, kad baudžiamoji teisė savo prigimtimi reikalauja tikslumo ir baudžia tik už tai, kas įsakmiai įtvirtinta teisės aktuose. Civilinė teisė, savo ruožtu, palieka plačią interpretacijos laisvę, kadangi sparčiai besikeičiančios gyvenimo sąlygos nepalieka jokios galimybės sureguliuoti teisės normomis visus socialinius santykius. Kad ir kaip tai atrodytų teisinga ir

⁶¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. D. v. Kaišiadorių rajono savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros, sporto ir socialinių reikalų departamento Socialinės paramos skyrius*. Bylos Nr. 3K-3-234/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 11 15] Prieiga per internetą: <<http://ovada.tic.lt/lat/paieska.aspx>>

⁶²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. D. v. Kaišiadorių rajono savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros, sporto ir socialinių reikalų departamento Socialinės paramos skyrius*. Bylos Nr. 3K-3-234/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 11 15] Prieiga per internetą: <<http://ovada.tic.lt/lat/paieska.aspx>>

suprantama, „teisės spragos buvimas negali trukdyti teismui vykdyti teisingumą”.⁶³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas neneigia teisės principų kaip teisinės kategorijos egzistavimo. Tai atsispindi jo kuriamoje bei formuojamoje teisės praktikoje.

Teismas pripažįsta, kad teisės spragas užpildyti yra būtina. Tai yra daroma užpildant teisės spragas *ad hoc*. *Ad hoc* reiškia, kad teisės normomis nereguluojamas santykis yra išsprendžiamas tik tam konkrečiam atvejui. Pasirinktas teisinis sprendimas liečia tik tuos asmenis ir socialinius santykius, kurie yra nagrinėjami byloje ir neturi įtakos kitiems subjektams. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad teisminis precedentas yra pripažįstamas teisės šaltiniu. Taigi tai, kas buvo konkrečiu atveju konstatuota *ad hoc*, kitoje byloje jau bus traktuojama kaip teisės šaltinis. Taigi teisės principų taikymas sudaro prielaidas formuoti vienodai teismų praktikai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo veiksmai, atsiradus teisės spragai, akivaizdžiai parodo, koks yra teisės normų ir teisės principų santykis teisėje. Visų pirma tiek Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, tiek kiti Lietuvos Respublikos teritorijoje veikiantys teismai, nagrinėdami bylas vadovaujasi teisės aktais. Tai aukščiausiojo šalies įstatymo (Konstitucijos) jiems skirta pareiga. Tačiau nesant taikytinos taisyklės, teismas griebsiasi teisės principų. Teisės normų ir teisės principų santykį galima būtų apibūdinti kaip „koegzistavo santykį”. Minėti teisės elementai egzistuoja vienas šalia kito. Pažvelgus į teisės normas, kaip teisės principus konkretizuojančias taisykles, bei įvertinus jų sistemiškumą, galima būtų daryti pirminę išvadą, kad teismas vadovaujasi teisės principais, tik nesant taikytinos teisės. Tačiau šiam teiginiui vienareikšmiškai pritarti negalima jau vien dėl to, kad teisės principai yra, kaip jau ne kartą buvo minėta, pamatinės teisės nuostatos, teisinės sistemos pagrindas. Teisės principai kaip visuomenėje pripažįstamų vertybių atspindys, negali būti ignoruojami vienu ar kitu atveju. Jie yra taikomi visada. Suvokdami teisės normas kaip teisės principus detalizuojančias nuostatas, neišvengiamai turime pripažinti netiesioginį teisės principų taikymą net tada, kai jie nėra minimi teisiniame tekste.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo, kad „tais atvejais, kai asmuo nurodo galimus neteisėtus pareigūnų veiksmus, kurie nenustatyti specialiose pareigūnų atsakomybę reglamentuojančiuose teisės aktuose, teismai vertina pateiktus faktus apie galimus pažeidimus bendrųjų teisės principų, Lietuvos Konstitucijos ir tarptautinių susitarimų

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 14] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=82444>>

kontekste.”⁶⁴ Pažymėtina, kad teismas pripažįsta teisinio reguliavimo netobulumą bei nepakankamumą, o bendruosius teisės principus įvardija kaip tokių problemų sprendimo priemonę. Minėta nuostata pakankamai dažnai yra atkartojama kituose to teismo sprendimuose.

Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį, kad teismo priimtas sprendimas nesaisto teisėkūros subjektų, todėl šiandien teisės normomis nereguliuojami socialiniai santykiai, rytoj gali tapti teisės normos dispozicijos dalimi. Įstatymų leidėjas, „tam tikrus visuomeninius santykius sureguliuodamas įstatymu (ar kitu teisės aktu) ir šitaip atitinkamą teisės spragą pašalindamas jau ne *ad hoc*, bet į ateitį nukreiptu bendro pobūdžio teisiniu reguliavimu”⁶⁵ nustumia bendruosius teisės principus į šoną, tačiau jų reikšmės nepanaikina, nes „tai, kad šie ir kiti principai tiesiogiai neįtvirtinti atitinkamuose teisės aktuose, dar nereiškia, jog jie neegzistuoja ar jais nereikia vadovautis”⁶⁶. Tokią išvadą pateikė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprenddamas klausimą ar logiškumo ir protingumo principais grindęs savo sprendimą apeliacinės instancijos teismas nepažeidė teisės normų. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pabrėžė, kad „tai universalūs teisės principai, taikomi visose srityse ir negali būti skirstomi į taikomus baudžiamajame procese ir civiliniame”.⁶⁷

„Teisės principai yra bendrosios nuostatos, kuriais reikia vadovautis aiškinant ir įgyvendinant teisinių aktų detales nuostatas arba kuriant praktinius kriterijus konkrečiam ginčui spręsti.”⁶⁸ Teismas, nagrinėdamas tarp dviejų bendrasavininkų kilusį ginčą dėl namų valdos naudojimosi tvarkos, konstatavo nesant teisės aktų reguliuojančių susiklosčiusius santykius. Teisės aktai neįtvirtina taisyklių, kuriomis remiantis nustatoma naudojimosi žemės sklypu tvarka, todėl toks ginčas sprendžiamas taikant teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijus. „Nuo to, kokį turinį konkrečioje situacijoje suteiksime šiems kriterijams, priklausys taikomų žemės santykių reguliavimo principų turinys, jų tarpusavio derinimas, nepaneigiant nė vieno iš jų.”⁶⁹

⁶⁴Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. Lietuvos valstybė. Bylos Nr. 3K-7-7/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 03 14] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=75606>>

⁶⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 14] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=82444>>

⁶⁶Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 gruodžio 13 d. nutartis, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-649/2005. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 12 16] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=56202>>

⁶⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 gruodžio 13 d. nutartis, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-649/2005. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 12 16] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=56202>>

⁶⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje J. Š. v. E. A. L. Bylos Nr. 3K-3-519/2001. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 10] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=11517>>

⁶⁹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje J. Š. v. E. A. L. Bylos Nr. 3K-3-519/2001. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 10] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=11517>>

Atsižvelgiant į tai, kas buvo išdėstyta, akivaizdu, kad ir teisės normos, ir teisės principai yra labai svarbūs teisinių ginčų sprendimui. Nesant teisės normos, taikomi teisės principai, tačiau ne atvirksčiai. Teisės principai neatsiranda ir nedingsta, jų nepriima ir nepanaikina teisekūros subjektai, jie tiesiog yra teisinėje sistemoje. Pabrėžiant teisės principų reikšmę teismo sprendime, galėtų susidaryti įspūdis, kad šios bendros teisinės kategorijos neužkerta kelio, o netgi ir skatina piktnaudžiavimą teise. Siekdami priimti vienai iš bylos šalių naudingą sprendimą, teisingumo vykdymą kaip siekiamą tikslą paliekant nuošaly, teismams pakanka konstatuoti teisinio reguliavimo nepakankamumą ir pritaikyti bendruosius teisės principus.

Toks įspūdis yra klaidingas. Akivaizdu, kad teisės principai yra taikomi tada, kai teisės normos tam tikrų socialinių santykių nereglamentuoja, nors turėtų. Teisės aktas, kaip teisės normų šaltinis, yra pagrindinis teismo sprendimo argumentas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo poziciją šiuo klausimu puikiai atskleidžia nutartis priimta byloje dėl žalos, padarytos nerūpestingais bei kvalifikuoto gydytojo elgesio standarto neatitinkančiais gydytojos veiksmais, kurių rezultatas – paciento mirtis, atlyginimo. Teismas sprenddamas gydytojo kaltės klausimą, atsisakė taikyti bendruosius teisės principus. Tokį savo pasirinkimą grindė tuo, kad „nurodyti principai taikomi kaip teisės spragų užpildymo priemonė, bet šiuo atveju yra pakankamai teisiškai sureguliuoti klausimai ir egzistuoja teismų praktika tiek kaltės, tiek žalos dydžio klausimu.”⁷⁰ Teismas patvirtino, kad teisės spragos atveju būtina atsižvelgti į teismų praktiką, prieš pasitelkiant teisės principus į pagalbą.

Suvokiant teisės principo reikšmę visuomeninių santykių reguliavimui, atskiruose teisės aktuose įtvirtinama nuostata, jog jeigu tam tikri visuomeniniai santykiai nėra sureguliuoti konkrečiomis teisės normomis ir jiems negalima pritaikyti konkrečios teisės normos, tai sprendžiant kilusius ginčus taikomi atitinkami principai.⁷¹ Pabrėžtina, kad abstraktūs teisės principai diktuoja tas taisykles, pagal kurias sprendžiamos visos norminio reguliavimo problemos, tačiau teisės principuose nustatytas reguliavimas negali pakeisti konkretno turinio normų reguliuojamojo poveikio socialiniams santykiams.

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *Arūnas Mileris ir Valė Kilipienė v. VŠĮ Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras*. Bylos Nr. 3K - 3-511/2004. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 10] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=41403>>

⁷¹ MACULEVIČIUS, J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija* 56 (48); 5-11. Vilnius, 2004, p. 5.

4. Teisės principai kaip priemonė teisės kolizijai spręsti

Lietuvos įstatymų sistemos netobulumas, nestabilumas ir nesistemingumas kelia daugybę problemų ne tik įgyvendinant teisės normas, bet ir vykdant teisingumą. Teisės kolizijos - viena iš jų.

Esant teisės normų kolizijai, teismas ar kita ginčą nagrinėjanti institucija taikys teisės normą, kuri yra artimesnė teisės principui. Teisės kolizija – situacija, kai tuos pačius visuomeninius santykius reguliuoja viena kitai prieštaraujančios teisės normos. Teisės kolizija galima ne vien tik tarp teisės normų, bet ir tarp pačių principų. Kaip ir subjektinės teisės, teisės principai turi tam tikras ribas. Vieno teisės principo veikimo ribos baigiasi ten, kur prasideda kito teisės principo veikimo sfera. Vieno teisės principo veikimą galima riboti siekiant užtikrinti, kad veiktų kitas teisės principas.⁷²

Remiantis teisės principais sprendžiamos ir norminio reguliavimo kolizijos. Šiuo atveju tiesiogiai taikant teisės principus patikrinama, ar tariamai susikertančių teisės normų turinio negalima pateisinti remiantis principais, kuriuos šios normos sukonkretina. Galimi ir teisės normų, kurios sukonkretina tą patį teisės principą, susikirtimai. Tada kolizija sprendžiama remiantis specialiomis kolizijų sprendimo taisyklėmis, kurių turinį diktuoja teisės principai (teisinio tikrumo, teisėtų lūkesčių apsaugos ir kt.). Teisės principais yra išreikštos lygiavertės teisinės vertybės, todėl jas išreiškiantys imperatyvai ir principuose nubrėžtos norminio reguliavimo kryptys ne kertasi vieni kitus paneigdami, bet konkuruoja brėždami vieni kitų, kartu ir juos sukonkretinančiu normų turinio bei reguliuojamojo poveikio, ribas.⁷³

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėdamas teisės taikymo klausimus, neišvengiamai susiduria su teisės kolizijų šalinimo problemomis ir aktyviai dalyvauja juos sprendžiant. Remiantis minėto teismo praktika, konstatuotina, kad iškilus teisės normų kolizijai „be lingvistinio ir loginio teisės aiškinimo metodų turi būti naudojami ir kiti metodai - atsižvelgiama į sisteminius prieštaraujančių viena kitai teisės normų tarpusavio ryšius, jų ryšius su kitomis teisės normomis, į teisės principus bei į įstatymo leidėjo ketinimus ir tikslus”.⁷⁴ Teismas šalia kitų kolizijų šalinimo priemonių mini bendruosius teisės principus. Jeigu teisės normos „konkretizuoja” teisės principus, o teisės principai nurodo tik visuomenėje vyraujančias vertybes, kurios privalo sudaryti teisės normų turinį,

⁷² MIKELIENĖNIE, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p. 229.

⁷³ JANKAUSKAS, K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius, 2005, p. 146. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 16] Prieiga per internetą: <http://submit.library.lt/ETD-afiles/MRU/etd-LABT20051017-114820-87997/unrestricted/Dis_Jankauskas.pdf>

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje A. S. ir kiti v. UAB „Klaipėdos autobusų parkas”. Bylos Nr. 3K-3-673-15/2001. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 14] Prieiga per internetą: <<http://www.infollex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=11679>>

kaip gali kilti teisės normų kolizija? Juk viena kitai prieštaraujančios teisės normos atspindi tuos pačius bendruosius teisės principus.

„Bendrosios teisės teisėjas privalo aiškiai suvokti, jog žodžiai visada tik labai netobulai išreiškia dalykus, kuriuos mėgino artikuliuoti jo pirmtakai.”⁷⁵ Taigi teisės normos tekstinė išraiška turi būti vertinama atsargiai ir kritiškai, aiškinant ją remiantis visomis teismo nurodytomis priemonėmis. Kiekviena bylos šalis pasirenka jai naudingiausią teisės normos aiškinimą. Teismo užduotis yra ne pasirinkti tinkamiausią, o pateikti vienareikšmiškai teisingą iškilusios problemos sprendimą. Būtina aiškiai nurodyti, kuri iš prieštaraujančių viena kitai teisės normų konkrečiu atveju yra taikoma. Teisės principų ir teisės normų balansavimas tokiais atvejais yra būtinas, siekiant įvykdyti teisingumą ir apginti svarbiausias vertybes. Vadovaudamasis priešingų interesų balansavimo būtinumu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad, pavyzdžiui „vaiko interesams teikiama pirmenybė nėra absoliuti. Teismas privalo vadovautis teisingumo principu, kuris reikalauja sverti ir balansuoti visus interesus. Teismas pagrįstai įvertino ne tik šalių vaiko, bet ir atsakovo kreditoriaus G.Stanaičio interesus.”⁷⁶

Kitoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėjamoje byloje kilo saviraiškos laisvę ir teisę į privatų gyvenimą įtvirtinančių teisės normų kolizija, todėl teisėjų kolegija pasisakė apie tai plačiau: „Laisvė reikšti savo mintis ir įsitikinimus yra tvirtinta Konvencijos 10 straipsnio 1 dalyje ir Konstitucijos 25 straipsnyje. Tai yra vienas iš svarbiausių demokratinės visuomenės principų, tačiau ši laisvė nėra absoliuti. Kaip ir bet kuriuose kituose teisiniuose santykiuose, pagal Konvencijos 10 straipsnio 2 dalį ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnį asmuo, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Konstitucijos, įstatymų, nevaržyti ir nepažeisti kitų asmenų teisių ir laisvių, todėl ir nagrinėjamoje byloje atsakovas – laikraštis, įgyvendindamas teisę skleisti informaciją ir informuoti visuomenę, neturėjo varžyti kitų asmenų teisių, t. y. naudodamasis saviraiškos laisve, ja turėjo naudotis teisėtai, nepažeisdamas įstatymų ir neviršydamas jam suteiktų teisių dėl pareigos informuoti visuomenę.”⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika akivaizdžiai parodo, kad teisės normų saugomi gėriai nėra absoliutūs ir neribojami. Taigi įgyvendindami savo teises individai turi paisyti kitų asmenų teisių ir laisvių, bei jų nepažeisti. Vieno individo teisių ribojimas yra neišvengiamai būtinas siekiant apsaugoti kito individo teises. Taigi vieną gėrį įtvirtinanti teisės norma

⁷⁵ HAYEK, F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. 1. Vilnius, 1998, p. 131.

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje *Asta Kutavičienė v. Arminas Kutavičius*. Bylos Nr. 3K-3-288/2003. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 11 15] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=8599>>

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. UAB „Šiaulių naujienos”*. Bylos Nr. 3K-3-488/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 01 19] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=82089>>

yra ribojama siekiant leisti kitai normai veikti. Jų kolizijų šalinimo klausimas ne visuomet yra išsprendžiamas konstatavus, kad viena iš jų yra netaikytina, kadangi laikytina prieštaraujanti teisei. Neretai teisingumo principas reikalauja apginti visas ginčijamas vertybes, todėl jų pusiausvyros paieškos reikalauja gilios analizės.

Teisės normų ir teisės principų kolizijų šalinimas turi esminių skirtumų. Pats faktas, kad teisės principų negalima paneigti ar pripažinti negaliojančiais, sudaro prielaidas skirtingai spręsti kolizijų šalinimo klausimus. Bendrieji teisės principai, būdami universalūs bei taikomi visose gyvenimo srityse, gali iš esmės skirtingai reguliuoti tuos pačius teisinius santykius. Susidūrus su skirtingus interesus skelbiančiais teisės principais, kurių kiekvienas yra galiojantis, sunku nuspręsti, kuris yra svarbesnis. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, kaip pavyzdžiui, susidūrus vaiko teisių prioritetinės apsaugos, privačios nuosavybės neliečiamybės ir savininko teisių gynimo principams, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pateikia tokią išeitį: „Esant dviejų teisės principų kolizijai, labai svarbu rasti jų pusiausvyrą”.⁷⁸

Kiekvienu atskiru atveju teismas vertina faktines bylos aplinkybes bei „savo veikloje operuoja kito pobūdžio, negu teisiniai veiksniai“.⁷⁹ Teisės aiškinimo praktika ir teorija rodo, kad tiek teisės normų, tiek teisės principų turinys tiesiogiai priklauso nuo faktinių bylos aplinkybių, todėl yra sunku, net praktiškai neįmanoma, pateikti konkretų kiekvieno teisės principo turinį, kuriuo vadovaujantis galima būtų spręsti jų kolizijas. „Kai principai susikerta (pavyzdžiui, kai automobilių vartotojų apsauga kertasi su sutarties laisvės principu), tas, kuris turi išspręsti šį konfliktą, privalo atsižvelgti į kiekvieno iš jų svarumą. Žinoma, tai negali būti tikslus pasvėrimas, ir sprendimas, jog tam tikras principas ar politinė nuostata yra svarbesnė už kitą, dažnai bus kontroversiškas.”⁸⁰ Kiekvienas teisės principas yra svarbus, todėl nė vieno iš jų negalima nuvertinti ir netaikyti, tačiau ginčą išspręsti yra privaloma. „Net tada, kai jokia nuostatyta norma neįgalina išspręsti bylos, viena iš šalių vis vien gali turėti teisę laimėti bylą.”⁸¹ Tokiu atveju siekiant išspręsti ginčą, kai susikerta keli taikytini teisės principai teismas įpareigojamas ieškoti jų pusiausvyros.

Iš esmės teisės principų kolizija yra laikoma įprastu dalyku, tačiau šios problemos sprendimą pasunkina ta aplinkybė, kad nė vieno iš teisės principų negalima absoliutinti, tai yra iškelti aukščiau už bet kurį kitą. Kiekvienas teisės principas turi savo galiojimo ribas ir negali būti paneigtas. Vieno teisės principo galiojimo sfera yra ribojama kito principo galiojimu. Tai jau buvo aptariama ankstesniuose

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *Prienų senelių globos namai v. Rymantai Paškevičienė ir kiti*. Bylos Nr. 3K-3-1365/2000. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 17] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=18128>>

⁷⁹ SPRUOGIS, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai. *Mokslo darbai* 8 (86) 56-62. Vilnius, 2006, p. 56.

⁸⁰ DWORIN, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius, 2004, p. 54.

⁸¹ DWORIN, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius, 2004, p. 125

skyriuose. Taigi teisės principų kolizijai išspręsti būtina rasti jų pusiausvyrą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kiekvienoje byloje privalo nustatyti bylos šalių interesų pusiausvyrą ir pasisakyti, kurios iš jų interesai esant tam tikroms aplinkybėms privalo būti labiau saugomi.

Teismo vaidmuo šalinant teisės kolizijas pasireiškia per teismo sprendimų argumentavimą. Teismas ne tik privalo argumentuotai paaiškinti kaip reikėtų spręsti teisės normų ar teisės principų kolizijų šalinimo klausimą, bet ir įtikinamai bei racionaliai įrodyti, kad tam tikru atveju egzistuoja teisės kolizija, kurios neįmanoma pašalinti sistemiškai aiškinant įstatymo nuostatas, todėl privalu taikyti bendruosius teisės principus.

Teisės kolizijų šalinimas svarbus ne tik konkrečiam teisiniui ginčui šalims, bet ir visai teisei sistemai. Kiekviena išspręsta teisės kolizija – teismo įnašas į teisinės tvarkos stabilumo bei sistemingumo stiprinimą, vieningumo užtikrinimą. Teisės principai pateikia tam tikrus orientyrus, kuriais remiantis teisės sistemą galima vertinti ir užtikrinti jos tęstinumą, šalinant atsirandančius prieštaravimus bei netikslumus.

5. Teisės principų ir teisės normų taikymo mechanizmas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

Vienodos teismų praktikos formavimas – viena iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įstatymų nustatytų funkcijų. Įstatymų leidėjas paveda kasacinės instancijos teismui vienodinti teismų praktiką teisės taikymo ir aiškinimo aspektu. Kitaip sakant šiam teismui paliekama laisvė nustatyti teisės principų ir teisės normų svorį teismų praktikoje. Pažymėtina, kad pagal LR Teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalies 1 punktą kiti teismai bei teisę taikančios institucijos, privalo atsižvelgti į Lietuvos Aukščiausiosios Teismo biuletenyje paskelbtas nutartis, taikant tuos pačius teisės aktus. Taigi šiam teismui tenka ypatinga pareiga – apibendrinti bendrosios kompetencijos teismų priimtas nutartis ir suvienodinti teisės taikymą. Nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priklauso, koks turinys bus suteiktas teisės principams bei kokios ribos jam bus nubrėžtos. Išsiaiškinus teisės principo esmę yra nustatoma teisės norma, kuri įtvirtina tą principą, ir tik tada teisės norma yra aiškinama. Taigi nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suteiktos prasmės teisės principui priklauso konkrečios teisės normos turinys. Sudėtingiausias teismo uždavinys – nustatyti teisės principų turinį ir jų taikymo (sąveikos) ribas. Tai aiškintina tuo, kad ne visi teisės principai yra aiškiai suformuluoti. Neretai teisės principas yra teisės aiškinimo rezultatas. Taigi teismas susiduria su teisės principų turinio nustatymo problema. Joks teisės aktas nepateikia baigtinio teisės principų sąrašo, juo labiau nenustato jų turinio. Teismui tenka spręsti, kokiam principui konkrečiu atveju bus taikomas prioritetas. Tačiau neturėtų būti pamirštama, kad, visų pirma, teisinio atsakymo ginčo sprendimui reikėtų ieškoti teisės normose. Tik esant nepakankamam arba netinkamam (visuotinai moralei ir teisės galutiniams tikslams priešingam) reguliavimui taikomi teisės principai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas turi nuspręsti ar teisės normų įtvirtinamas reguliavimas yra pakankamas, o gal jis turi būti koreguojamas. Pabrėžtina, kad jo priimtas sprendimas bus „kelrodžiu” žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismams sprendžiant analogiškas bylas. Be to į savo sprendimą, priimtą ankstesnėje byloje, privalo atsižvelgti ir pats Aukščiausiasis Teismas. Visa tai rodo, kad teisės principų ir teisės normų santykį teismų praktikoje formuoja minėtas teismas.

Teismo apsisprendimą dėl teismo sprendimo argumentacijos konkrečioje byloje apsunkina dar ir ta aplinkybė, kad teisės principų požymiai ir ribos nėra aiškiai apibrėžti, todėl nevienodas jų suvokimas, atitinkamai atsispindi teisės normų aiškinyje. Skirtingas to paties principo aiškinimas lemia daugybę prieštaravimų, kurių pašalinimas kelia nemažai sunkumų. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kaip kasacinės instancijos teismas Lietuvoje, turi pateisinti teisėtus visuomenės lūkesčius ir

priimti teisingą sprendimą. Sprendimo teisingumą lemia ne teisės normų ar teisės principų pirmenybė. Teisingam sprendimui priimti pakanka priešingų interesų pusiausvyros įtvirtinimo. Taigi įstatymo raidė kartais netampa lemiamu faktoriumi. Svarbus yra turinys, o ne išorinė forma. Deja, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nevisada sau kelia tikslą nustatyti teisės principų ir teisės normų reikšmę, santykį ir išdėstyti tai teismo sprendimų argumentuose.

Jau ne kartą buvo minėta, kad bendrieji teisės principai (teisingumas, protingumas, sąžiningumas) yra universalūs ir taikomi esant bet kokioms aplinkybėms. Jų galiojimo ribų apibrėžimas yra labai sudėtingas, net praktiškai neįmanomas. Juk jeigu įtariamojo namuose yra atliekama krata, dar nereiškia, kad nuosavybės neliečiamumo principas negalioja. Kiekviena bylos šalis tvirtai tiki, kad jos interesai yra svarbiausi, todėl teisėjui dar sunkiau priimti teisingą sprendimą, į kurį bus atsižvelgiama sprendžiant kitas analogiškas bylas. Teismas turi įtikinamai argumentuoti savo pasirinkimą, kad pralaimėjusi šalis suprastų, kad šiuo konkrečiu atveju jos interesai negali būti ginami pilna apimtimi, o turi būti derinami su priešingos šalies interesais. „Teisėjas niekada nesprenžia klausimo, ar faktiškai padarytas veiksmas gali būti pateisinamas kokių nors aukštesnių sumetimų požiūriu ir ar jis padėjo pasiekti kokį nors valdžios geidžiamą rezultatą; jis tik sprendžia klausimą, ar ginčijamas veiksmas yra suderinamas su pripažintomis taisyklėmis.”⁸² F. A. Hayek teigia, kad teisėjui nerūpi įstatymų leidėjo tikslai, jo veikla yra nukreipta į tai, kad būtų laikomasi visuomenės pripažintų taisyklių. Tokių taisyklių vieningas aiškinimas užtikrina vienodą jų turinio suvokimą. Pabrėžtina, kad skirtingų teismų teisės aiškinimas gali duoti nebūtinai vienintelį teisingą rezultatą; dažnai pasitaiko keletas tos pačios teisės aiškinimo variantų, todėl Lietuvos Aukščiausiajam Teismui tenka spręsti, kuris yra teisingas.

LR Teismų įstatymas, atkartuodamas LR Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtina nuostatą, skelbia, kad „teisėjai, vykdydami teisingumą, veikia nešališkai ir klauso tik įstatymų”.⁸³ Atrodytų, kad visi kiti argumentai, neturintys teisės normų požymių, turėtų būti už teismo sprendimo ribų. Teisės principai, kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose, yra savarankiški teisės elementai, todėl negali būti tapatinami su teisės normomis ir atitinkamai vartojami argumentuojant teismo sprendimus. Toks griežtas požiūris labiau atitiktų teisinio pozityvizmo atstovų, kurie nemato skirtumo tarp teisės ir įstatymo, nuomonę, tačiau tenka pripažinti, kad pozityvizmas „švelnėja”. Naujausios tendencijos rodo, kad teisei svarbi ne jos išorinė forma, o tai kas po ta forma slepiasi. Svarbiausias dėmesys nukreipiamas į teisės prasmę, jos atliekamas funkcijas. Net ir griežčiausios sankcijos nepriverstų visuomenės narių laikytis teisės normų, kurios nesiderina su visuomenėje vyraujančia vertybių sistema. Taigi teisės principų vaidmuo tiek teisiniame reguliavime, tiek teisės taikyme yra neginčytinas. Įstatymų leidėjo

⁸² HAYEK, F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. 1. Vilnius, 1998, p. 130.

⁸³ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas, 2007 balandžio 26 d. redakcija, Nr. I-480, 23 str. 2 d.

priimti teisės aktai aiškiai įtvirtina ne teisę, o pareigą taikyti teisės principus. Remiantis tuo, galima drąsiai teigti, kad teismai privalo vadovautis ne tik teisės normomis, bet ir teisės principais.

Kartais norma ir principas gali vaidinti mažne tą patį vaidmenį, ir tuomet skirtumas tarp jų yra, galima sakyti, vien formos dalykas.⁸⁴ Tiek teisės principai, tiek teisės normos yra svarbūs teisinių santykių reguliatoriai, tik skiriasi jų apibrėžtumo laipsnis. Teisės principai, skirtingai negu teisės normos, nepateikia konkretaus pageidaujamo elgesio standarto, tik nubrėžia tokio elgesio ribas, nukreipia tam tikra linkme.

Kitas ne mažiau svarbus skirtumas yra teisinių pasekmių už teisės principų pažeidimą nebuvimas. Tai yra ginčytinas teiginys, tačiau teisinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad nė vienas teisinėje sistemoje egzistuojantis principas nenustato bausmės už jo skelbiamų vertybių paneigimą. Teisinė sankcija yra teisės normos elementas, jos privalomumo užtikrinimo garantas. Teisės principai tokio požymio neturi. Jų turinys nenumato kokiais poelgiais yra pažeidžiami juose įtvirtinami teisiniai gėriai. Teisės principai nenurodo bausmių už draudimų nesilaikymą. Teisinės sankcijos nebuvimas yra siejamas su teisės principų neapibrėžtumu. Teisės mokslas kiekvienu atveju neteisėtą elgesį sieja su atitinkama bausme, kuri yra adekvati padarytam pažeidimui. Kadangi teisės principai neįvardija konkretaus pažeidimo, negali individualizuoti bausmės, tokia funkcija yra paliekama teisės normoms. Ar gali teismas pasirinkti ką konkrečiu atveju taikyti, teisės principą ar teisės normą? Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama doktrina vienareikšmiškai skelbia, kad „vertybiniai teisingumo, protingumo, sąžiningumo kriterijai yra bendrieji teisės principai, konkrečioje situacijoje užtikrinantys priešingų interesų pusiausvyrą, atsižvelgiant į situacijos ypatumus. Minėti principai taikomi, kai teisės normos tam tikros faktinės situacijos apskritai nereglamentuoja arba reglamentuoja iš dalies, pvz., padarytos neturtinės žalos dydžio ribų nustatymą“.⁸⁵ Neturtinės žalos atlyginimo bylose teisės principų ir teisės normų santykis ypač ryškus. Visose tokio pobūdžio bylose teismas taiko principus nustatant atlygintinos žalos dydį. Teisės normos reglamentuoja, kokiais atvejais neturtinės žalos atlyginimo galima reikalauti, tačiau sąmoningai neįtvirtina tokios kompensacijos dydžio ribų, palikdamos tai spręsti teismui kiekvienu atskiru atveju, atsižvelgiant į bylos aplinkybes. „Teismo pareiga yra nustatyti teisingą kompensaciją už patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus, praradimus, parinkti tokią piniginę satisfakciją, kuri kiek galima teisingiau kompensuotų nukentėjusiojo neturtinėms vertybėms padarytą

⁸⁴ DWORKIN, R. Rimas požiūris į teises. Vilnius, 2004, p.55.

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-449-/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 28] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=79639>>

žalą.”⁸⁶ „Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kalbę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus.”⁸⁷ Apibendrinant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pasisakymus neturtinės žalos atlyginimo byloje, darytina išvada, kad teisės principams šiuo atveju tenka sprendžiamasis vaidmuo. LR Civilinis kodeksas nenumato nei minimalaus, nei maksimalaus neturtinės žalos dydžio – jis nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju.

Teismas savo sprendimuose turi vadovautis ne tik turimomis žiniomis apie tai, ko tuo metu nori visuomenė, bet ir bendraisiais teisės principais, kuriais grindžiama visa visuomenės tvarka. „Teisėjo paskirtis ir tikslas – aiškinant pozityviąją teisę rasti moralinį jos pagrindą”.⁸⁸ Teismas privalo taip aiškinti teisės normą, kad ji atitiktų visuomenės pripažistamų vertybių supratimą. „Interpretavimas – viena iš principų funkcijų – įgalina tinkamai suvokti taikomos teisės normos turinį, jo reikšmę kiekvienu konkrečiu atveju.”⁸⁹ Teisės principais atskleidžiamas moralinis teisės normos turinys. Visuomenė pripažins teismo sprendimą teisingu tik tuomet, kai jis bus morališkai teisingas. Nepaisant aktyvių tarp teisės teoretikų vykstančių diskusijų dėl teisės ir moralės atskyrimo, jų santykio klausimas lieka neišspręstas. Negalima nubrėžti ribų, kur galioja moralė, o kur pradeda veikti teisė. Tai dvi glaudžiai tarpusavyje susijusios kategorijos, kuriomis savo veikloje vadovaujasi teisingumą vykdančios institucijos.

Kitas svarbus argumentas, pagrindžiantis teisės normų ir teisės principų kaip atskirų teisinių reiškinių, egzistavimą teisėje ir atitinkamai teismų praktikoje, yra jų svarumo klausimas. Principai turi plotmę, kurios neturi normos – svarumo ir svarbos plotmę. Kai principai susikerta (pavyzdžiui, kai automobilių vartotojų apsauga kertasi su sutarties laisvės principu), tas kuris turi išspręsti šį konfliktą, privalo atsižvelgti į kiekvieno iš jų svarumą.⁹⁰ Teisės normos negali būti vertinamos remiantis analogiškais kriterijais jau vien dėl to, kad negalime sakyti, kad viena norma yra svarbesnė už kitą. Jeigu taip tvirtintume, tuomet būtų paneigtas pačios teisinės sistemos egzistavimas. „Nesvari“ teisės norma pati savaime negalėtų priklausyti teisinei sistemai, kadangi nevykdytų jokių funkcijų. Tokia teisės norma būtų nenaudinga ir turėtų būti eliminuota iš teisinio reguliavimo.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-449-/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 28] Prieiga per internetą:

<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=79639>>

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-82/2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 03 15] Prieiga per internetą:

<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=84437>>

⁸⁸ MIKELIENĖNĖ, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p. 34.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje R. J. ir T. R. v. AB „Spauda”. Bylos Nr. 3K-3-29/2008. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 19] Prieiga per internetą:

<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83897>>

⁹⁰ DWORIN, R. Rimas požiūris į teises. Vilnius, 2004, p. 54.

Nagrinėjant teisės normų svarumo klausimą neišvengiamai turime nagrinėti ir teisės normų prieštaravimo klausimą. Esant teisės normų kolizijai, negalime teigti, kad viena teisės norma yra svarbesnė už kitą jau vien dėl to, kad negalime taikyti jų abiejų. Tokiu atveju iškyla būtinybė spręsti teisės normų teisėtumo klausimą. Teisinis reguliavimas neturi turėti vidinių prieštaravimų, todėl viena iš dviejų tarpusavyje konkuruojančių normų, su prieštaringu turiniu, yra neteisėta. Siekiant identifikuoti neteisėtą teisės normą, turi būti vadovaujamosi motyvais, esančiais už teisės normų ribų. Tokiais motyvais yra teisės principai, kurie nurodo kryptį, bendrus orientyrus siekiant teisingumo. Taigi teisės principais nustatoma kuri norma yra neteisėta ir negali būti taikoma.

Atkreiptinas dėmesys, kad teisės normoms yra būdingas galiojimas erdvėje, subjektų atžvilgiu, laike ir t.t. Teisės normos esant tam tikroms aplinkybėms galioja arba ne, o teisės principai yra taikomi visada. Teisės principai galioja kiekvienoje situacijoje, tik skiriasi jų galiojimo ribos. Negalima teigti, kad susiklosčius tam tikroms aplinkybėms kažkuris iš principų negalioja. Visi principai galioja, tiesiog skirtinga apimtimi. Vienas yra svarbesnis už kitą, tačiau niekada nėra paneigiamas ir netaikomas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priimamose nutartyse kiekvieną kartą pabrėžia butinybę taikyti teisės principus. Teisės principai neretai yra įvardijami kaip teisės normų patikrinimo testas. Vis dažniau yra pabrėžiama, kad teisėjai taikydami teisės normas, kiekvienu konkrečiu atveju privalo patikrinti ar taikomos normos neprieštarauja bendriesiems teisės principams. Išryškėjus prieštaravimams, prioritetas yra suteikiamas teisės principams. Taigi teisės principai „kontroliuoja“ teisės normų turinį bei padeda jį atskleisti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškindamas 1999 m. kovo 9 d. Vyriausybės nutarimo Nr. 260 8 punkte įtvirtintą nuostatą dėl pastatų bendraturčių teisių pirkti valstybinės žemės sklypą, užstatytą bendrosios dalinės nuosavybės teise priklausančiais pastatais, konstatavo: „Šioje normoje buvo įtirtinta principinė nuostata – valstybinės žemės sklypo dalių, perleidžiamų bendraturčiams, dydis proporcingai priklauso nuo jų valdomos pastatų dalies dydžio.”⁹¹ Taigi akivaizdu, kad teismas teisės normas analizuoja per teisės principų prizmę ir nustato jų esmę, išskiriant pamatinę idėją, kurią ta teisės norma saugo.

Vertėtų prisiminti, kad „žmogaus proto veikla – tai nuolatinė naujų idėjų generacija. Kone kiekvienas žmogus ne kartą savo gyvenime pervertina daugelį dalykų. Tai, kas jam anksčiau atrodė kaip gėris, šiandien gali pasirodyti kaip blogis, kurį reikia šalinti.” Taigi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas privalo itin atidžiai vertinti teisės principų turinį, o ne akiai pasikliauti tam tikra vertybe.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Ranga“ ir L. Š. v. UAB „Automobilių lagūna“. Bylos Nr. 2K-3-684/2006. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 11 28] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=74394>>

Vyraujanti teisės samprata gali stipriai įtakoti vertybių sistemą, todėl teismai pivalo atitinkamai į tai reaguoti.

Bendriausia prasme principai yra tas pagrindas, šaltinis arba pirmasis pradas, kuris dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jo priklauso, kuris kreipia kitų reiškinių turinį. Teisės principai aiškintini kaip teisės ir visos teisinės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis turėtų būti grindžiami kiti teisiniai reiškiniai. Teisės normų taikymo klausimas paliekamas nepaliestas, kadangi teisės normų taikymas yra visuotinai pripažintas ir neginčytinas, nekeltantis jokių pagrįstų abejonių. Įstatymų leidėjas įtvirtindamas nuostatą, kad teismai klauso tik įstatymo, aiškiai pasisakė dėl teisės normų taikymo, tačiau nepaneigė teisės principų reikšmės teisiniam reguliavimui.

Nors teisės teorija skelbia teisės principų ir teisės normų balanso būtinumą, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika nevisada tai patvirtina. Teismas prioritetą teikia teisės normoms. Visų pirma teismas yra linkęs analizuoti teisės normas aiškinant jas sistemiškai su kitomis to paties teisės akto normomis. Teisės principai yra taikomi tada, kai normose įtvirtinto reguliavimo nepakanka ir reikia papildomų argumentų sprendimui pagrįsti, kaip tarkime Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje savo bylų konstatavo, kad „atsakovas per ketverių su puse metų laikotarpį nesiėmė veiksmų jo teisės pažeidimui pašalinti, todėl, pripažinus aplinkybę, kad jis negavo 270 000 Lt pelno, kaip ir priteisus nuomos mokesčių ieškovui, būtų pažeisti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principai.”⁹² Teisės principais teismas remiasi susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, pvz., konstatuoja, „kad bendraturčių teisės į verandos ir jos priestato stogo priežiūrą bei naudojimąsi keistinos, tikslu suderinti atsakovo ir ieškovo teises bei interesus, kad nebūtų pažeisti bendraturčių bendradarbiavimo, kooperavimosi principai, tik vienam jų paskiriant pareigas, o kitam - teises, t.y. atsakovui paskiriant pareigą remontuoti stogą ir terasą, o ieškovui - teisę naudotis terasa.”⁹³

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pirmenybę teikia teisės normoms, kurios konkretizuoja teisės principų išreiškiamas vertybes. Taigi teisės principų reikšmė neprilygsta teisės normų reikšmei. Tačiau tai nereiškia, kad teisės principų vaidmuo yra paneigiamas. Priešingai, pastebimos teisinio pozityvizmo „švelnėjimo“ tendencijos, kurios reiškia, kad teisės principai įgauna vis didesnę reikšmę, kadangi pripažįstama, kad vertybiniai faktai gali daryti įtaką teisės turiniui.⁹⁴

⁹²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Kauno miesto savivaldybė v. UAB „Kvarclita“. Bylos Nr. 3K-3-253/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 12 19] Prieiga per internetą: < <http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=79231> >

⁹³Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 balandžio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Vytautas Šileikis v. Antanas Šileikis*. Bylos Nr. 3K-3-494/2003. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 19] Prieiga per internetą: < <http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=8821> >

⁹⁴ SPRUOGIS, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai. *Mokslo darbai* 8 (86) 56-62. Vilnius, 2006, p. 57.

Plačiai deklaruojamos teisinio pozityvizmo švelnėjimo tendencijos vis garsiau kalba apie teisės principų taikymą, tačiau jų didėjanti įtaką teisei verčia susimąstyti, ar teisės normos nebus nustelbtos bendro pobūdžio nuostatų, kurios vargu ar gali užtikrinti stabilumą visuomenėje. Tokių abejonių pagrindas – pernelyg plačios teisės principų ribos, ar net jų nebuvimas. Teisės principų taikymas nėra reglamentuojamas. LR civilinio kodekso 1.5 straipsnis tik įtvirtina bendrą pareigą taikyti bendruosius teisės principus aiškinant bei taikant teisės normas. Tokio taikymo ribos nėra apibrėžtos, todėl neaišku kokia apimtimi minėti teisės principai gali ar privalo būti taikomi. Įstatymų leidėjas nedetalizuoja bendrųjų teisės principų turinio. Tai suponuoja teismui pareigą, o tuo pačiu ir teisę laisvai interpretuoti teisės akto nuostatas. Iš pirmo žvilgsnio tokie įstatymų leidėjo veiksmai atrodo pateisinami, tačiau gilesnė analizė verčia sunerinti. Teismas tai nepriklausoma, nešališka, teisingumą vykdanči institucija, o Lietuvos Aukščiausiasis Teismas dar ir vienintelė. Tik Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra kasacinės instancijos teismas Lietuvoje ir tik jam yra pavesta teismų praktikos vienodinimo funkcija. Jo priimti sprendimai tampa tarsi teisės šaltiniu žemesnės instancijos teismams. Nepaisant formalios teisės akto nuostatos, kad teismai atsižvelgia į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtas nutartys, pagal kurią tai nėra privaloma, praktiškai šio teismo priimti sprendimai tampa teisės šaltiniu žemesnės instancijos teismams sprendžiant analogiškas bylas ir net pačiam Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Taigi teismo išaiškinimas tampa svarbus ne tik konkrečios bylos atveju, bet iš esmės visai teismų praktikai. Tokia išskirtinė teismo padėtis suteikia jam visas sąlygas įgyvendinti savo interesus per Lietuvos Respublikos vardu priimamus teismo sprendimus. Taigi teisėjas turi neribotas galimybes suteikti teisės principams turinį, kuris pateisintų priimamą sprendimą, neatsižvelgiant į jo teisingumą. „Principai dėl jų aukšto abstrakcijos lygio yra interpretuojami nevienareikšmiškai ir dažnai gali būti „pritempiami” reikiamoms išvadoms padaryti.”⁹⁵ Teisinio reglamentavimo stoka taikant teisės principus suponuoja skirtingą jų aiškinimą bei taikymą. Tokiu atveju teisėjams yra palankios aplinkybės savo tikslams įgyvendinti, o ne teisei keliamiems tikslams pasiekti. Galbūt ši išvada gali atrodyti pernelyg kategoriška, tačiau šiuo metu mūsų šalyje veikiantis teisinis reguliavimas yra nukreiptas būtent į tokios praktikos formavimą.

Teisės principai, kaip yra dažnai teigiama, padeda atskleisti teisės normos turinį. Tačiau retai yra akcentuojamas teisės normos turinio pakeitimas kaip tokio aiškinimo rezultatas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje kiekvienas nukrypimas nuo suformuluotos teismų praktikos turi būti papildomai argumentuojamas, pavyzdžiui „taikant CK 3.123 straipsnio 1 dalies normas, neužtenka tik

⁹⁵LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005/ 1(47). Vilnius, 2005, p. 18.

konstatuoti esant tam tikras aplinkybes, dėl kurių galimas nukrypimas nuo lygių dalių principo, reikia nustatyti, kiek toks nukrypimas yra būtinas, siekiant apsaugoti sutuoktinio, vaiko interesus.”⁹⁶

Tačiau ne visuomet teisės normos aiškinimas vertinamas kaip nukrypimas nuo teismų praktikos. Teismui pakanka konstatuoti, kad bylos faktinės aplinkybės skiriasi nuo jau išspręstos bylos aplinkybių ir remiantis tuo pagrindu teisės normą aiškinti norima linkme. Be to, toks aiškinimas, nors ne visada teisingas, bus taikomas kitų bendrosios kompetencijos teismų. Taigi neteisingo teisės normų interpretavimo ribos dar labiau išsiplės. Akivaizdu, kad toks teismų elgesys, mažina ir taip jau menką pasitikėjimą teismų sistema Lietuvoje.

Aukščiausiojo Teismo teisėjui Lietuvoje yra suteikiamos plačios kūrybinio teisės aiškinimo ribos, todėl jo vaidmuo teismo procese neretai iš teisės „taikytojo“ perauga į teisės „kūrėjo“. „Kad teismo procese įstatymas nėra taikomas mechaniškai, patvirtina ir daugelyje įstatymų nustatyta teisėjo diskrecijos teisė. Tačiau šios teisės negalima absoliutinti. Teisėjas, veikdamas savo nuožiūra, privalo paisyti tam tikrų kanonų, o būtent siekti teisingo rezultato ir vadovautis teisės principais.”⁹⁷ Koks rezultatas laikytinas teisingu sprendžia tik teismas, įvertinęs bylos aplinkybes, be to ir teisės principų turinį konkrečioje byloje apibrėžia teismas. „Iš teisėjo tikimasi, kad jo sprendimai atitiks tai, ką žmonės laiko teisingumu, tačiau kartais jam gali tekti priimti sprendimą, jog tai, kas *prima facie* atrodo teisinga, iš tiesų nėra teisinga, nes griaua teisėtus lūkesčius.”⁹⁸ Tačiau ir šiuo atveju sprendžia pats teisėjas. Taigi teisėjui suteikiamos itin plačios galios, kokių neturi jokia kita institucija mūsų valstybėje. Ar pats faktas, kad Lietuvos Aukščiausiajam Teismui paliekama laisvė nesutikti su įstatymų leidėjo sankcionuota taisykle ir priimti jai priešingą sprendimą, kuris bus kartojamas kitose analogiškose bylose, neduoda pagrindo teigti, kad teisėjas peržengia teisės taikymo ribas? Tačiau ar teisinga būtų teisėjo veiklą įsprausti į įstatymo leidėjo priimtų taisyklių rėmus, uždraudžius bet kokį nukrypimą nuo jų, ir įpareigoti tokiomis sąlygomis ne tik vykdyti teisingumą, bet ir vienodinti teismų praktiką? Šiuo požiūriu taiklus yra H. L. A. Harto pastebėjimas, kad „teisėjų teisėdaros momentas būtų ne tik atidedamas, bet ir eliminuojamas tik tuo atveju, jeigu esama teisė visuomet ir visoms tokioms („sunkioms“) byloms galėtų pasiūlyti tam tikrą unikalią visumą aukštesnių principų, suteikiančių santykinį svorį arba prioritetus tokiems konkuruojantiems žemesnės eilės principams.”⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vykdoma įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimo funkcija yra ypatinga, jau vien dėl to, kad turi įtakos ne tik bylos šalims, bet kur kas platesniam adresatų ratui. Šio teismo atsisakymas

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 balandžio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Vytautas Šileikis v. Antanas Šileikis*. Bylos Nr. 3K-3-494/2003. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 02 19] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=8821>>

⁹⁷ MIKELIENĖNIE, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, p. 64.

⁹⁸ HAYEK, F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. 1. Vilnius, 1998, p. 169.

⁹⁹ HART, H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997, p.421.

taikyti vieną ar kitą teisės normą yra prilyginamas įstatymų leidėjo funkcijai, kai iš esmės yra kuriama nauja teisės norma tam tikrai situacijai sureguliuoti. „Aišku, yra sena europietiškoji valdžių padalijimo tradicija ir doktrina, dramatiškai skirtumą tarp įstatymų leidėjo bei teisėjo ir kategoriškai reikalaujanti, kad teisėjas visuomet būtų tu, kas jis yra, kai esama teisė yra aiški, - tik teisės, kurios jis nei kuria, nei kontroliuoja „skelbėjas“.“¹⁰⁰ Tačiau valdžių padalijimo doktrina nenurodo, kaip turėtų elgtis teisėjas, kai taikytina teisė nėra aiški, o atsisakyti vykdyti teisingumą nėra jokių galimybių. Tokiu atveju teisėjui nieko kito nelieka kaip tik taikyti bendro pobūdžio, neapibrėžto turinio nuostatas – teisės principus, kurių taikymo tvarka nėra įtvirtinta teisės aktuose.

Jau pats individo kreipimasis į Lietuvos Aukščiausiąjį teismą įspėja, kad reikia ištaisyti tam tikrus teisinės tvarkos pažeidimus. Jeigu teisinė tvarka pasižymėtų tobulumu ir aiškumu, toks kreipimasis būtų beprasmiškas. Taigi iš Aukščiausiojo Teismo tikimasi racionalaus paaiškinimo, nurodymo kaip reikėtų elgtis tokiomis aplinkybėmis, kurios nepatenka į jokios teisės normos hipotezės turinį. Teismas savo priimamu sprendimu „kuria“ teisę konkrečiai situacijai, pavyzdžiui sudarant nekonkuravimo susitarimą, kuri nereguliuojama teisės aktų normomis: „nagrinėjamam susitarimui pagal įstatymo analogiją taikytinas CK 2.164 straipsnis, reglamentuojantis konkurencijos draudimą, taip pat taikytinos CK šeštosios knygos II dalies „Sutarčių teisė“ normos, CK 1.5 straipsnis. Nekonkuravimo susitarimas turi atitikti teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus.“¹⁰¹

Aptarti teisės principų taikymo aspektai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje verčia ieškoti jų sprendimo. Manytina, kad efektyviausias problemų, kylančių taikant teisės principus, sprendimo būdas yra detalios jų taikymo tvarkos reglamentavimas, suvokiant, kad jau daugelį dešimtmečių teoretikai nesėkmingai ieško tokio mechanizmo (Dworkin, Alexy). Teisėjo teisė ir pareiga aiškinti teisės normas vadovaujantis teisės principais, turėtų būti siaurinama. Šiuo metu teismams yra suteiktos itin plačios erdvės teisės principų interpretacijai. Nors aukščiausios galios šalies įstatymas – Konstitucija skelbia, kad teismai, vykdydami teisingumą klauso tik įstatymo, įstatymų sistemos netobulumas bei nepakankamumas sudaro prielaidas bendro pobūdžio taisyklių – teisės principų taikymui. Tačiau teisės principai neturėtų išstumti teisės normų iš joms skirtų vietų teisės sistemoje. Siekiant išvengti iškreipto teisės sistemos traktavimo, yra tiesiog būtina nustatyti teisės principų ribas ir numatyti jų taikymo tvarką. „Vis dėlto teisės principų formalizavimas (tiek, kiek įmanoma jį taikyti abstrakčiai principo esmei) suteiktų šiems teisinės materijos elementams daugiau stabilumo, aiškumo ir

¹⁰⁰ HART, H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997, p. 419.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Docpartner“ v. L. V.* Bylos Nr. 3K-3-415/2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2007 12 18] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=81715>>

veiksmingumo.”¹⁰² Tai žymiai padidintų visuomenės pasitikėjimą teismais bei pakeltų jų autoritetą. Aiškus teisės principų taikymas teismų praktikoje pateisintų teisėtus visuomenės lūkesčius bei grąžintų teismo sprendimų nuspėjamumą, kurio šiuo metu pasigendama. Neretai teismo priimtas sprendimas sukelia didelį rezonansą visuomenėje, kuomet „aiški” teisės norma yra išaiškinama taip, kad iš esmės pasikeičia jai suteikiamas turinys ir teismų praktika nukreipiama kita linkme. Tai leidžia teigti, kad neapibrėžtos teisės principų ribos įstengia pakeisti valstybės priimtas ar sankcionuotas bendro pobūdžio taisykles, kuriomis visuomenė vadovaujasi ir kurias laiko teisingomis. Teisės principų vaidmuo tampa svarbesnis už teisės normų, kas sudaro palankią dirvą teisėjams pasitelkus teisės principus įgyvendinti savo interesus. Apie priešingų interesų pusiausvyrą tokiu atveju net kalbos negali būti. Iš karto kyla klausimas kokiais keliais gali nueiti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, o kartu ir visa teismų sistema, turint omenyje, kad Lietuvoje vyraujanti teisės samprata pripažįsta teismo precedentą kaip teisės šaltinį.

Įstatymų leidėjas suteikdamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjams plačias įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimo ribas, siekė užtikrinti bendrosios kompetencijos teismų praktikos vienodinimą, o ne sukurti tinkamas sąlygas piktnaudžiavimui. Tiek Konstitucijoje, tiek LR Teismų įstatyme yra numatyta teismų funkcija – teisingumo vykdymas, kuri riboja teisėjų teises. Visi teisėjų atliekami veiksmai yra arba bent jau turi būti atliekami vardan teisingumo. Teisėjas nėra laisvas taikyti bei aiškinti teisės normas savo nuožiūra. Visi jo veiksmai atliekami teisingumo vykdymo ribose bei konkrečios bylos atžvilgiu. Taigi formaliai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vienodinama teismų praktika nesaisto žemesnių bendrosios kompetencijos teismų, o yra tik rekomendacinio pobūdžio. Todėl teiginys, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai yra teisės dalis gali būti kritikuojamas. Į minėto teismo išaiškinimus kiti teismai atsižvelgia tik sprenddami analogiškas bylas, o ne kiekvienu teisingumo vykdymo atveju. Taigi konkretūs Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimai įgija savo reikšmę esant tam tikroms sąlygoms, o būtent sutapus nagrinėjamų bylų *ratio decidendi*. Teismas tai nepriklausoma institucija, kurios veiklai neturi įtakos jokie išoriniai veiksniai, juo labiau aukštesnių instancijų teismai. Tai yra neleistina demokratinėje valstybėje, kur valdžių padalijimo principas įgyvendinamas visa apimtimi.

Valdžių padalijimo principo skelbiamas griežtas vykdomosios, leidžiamosios ir teisminės valdžios atribojimas draudžia teismams užimti įstatymų leidėjo poziciją ir kurti naujas teisės normas. Teismas ne priima naujų įstatymų ar teisės aktų, tik aiškina jau galiojančius. „Kadangi nuolat iškyla naujų situacijų, kur veikiančių taisyklių, pasirodo, nepakanka, leistinų veiksmų srities delimitavimas

¹⁰² LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005/ 1(47). Vilnius, 2005, p. 21.

šalinant konfliktus bei siekiant veiksmų didesnio suderinamumo yra neišvengiamai nesibaiginatis procesas, reikalaujantis ne tik vadovavimosi esamomis taisyklėmis, bet ir naujų taisyklių, būtinų veiksmų tvarkai išlaikyti, formulavimo.”¹⁰³ Aukščiausiojo Teismo vykdoma įstatymų ir kitų teisės aktų aiškinimo funkcija jokių būdu negali būti tapatinama su įstatymų leidybos funkcija, kadangi teismo veikla neatitinka įstatymų leidėjo veiklos požymių ir jai keliamų reikalavimų. Teismas kuria naujas teisės normas tik išskylus būtinumui, kuomet susiduria su teisės aktais nesureglamentuota situacija, kuriai nėra jokių teisinių galimybių taikyti įstatymo ar teisės analogijos. Teisėjas atsiduria aklavietėje, kai nėra taikytinos teisės normos, tačiau sprendimas turi būti priimtas. Vienintelė išeitis tokiu atveju - naujos teisės normos, kuri išspręstų kilusį ginčą, sukurimas. Nesvarbu kokių panašumų išvelgtumėme šiuose procesuose, teismo ir įstatymų leidėjo pozicijų tapatinti negalima.

Neretai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės normų aiškinimu vadinamo proceso rezultatas nustelbia ne tik bylos šalis, bet ir visą visuomenę, kadangi pateikia iš esmės naują teisės normos turinį. Teisės principai – pagrindinis tokio aiškinimo argumentas, kuris atlieka pateisinimo funkcija. „Tik moralė pajėgi pagrįsti teisės įpareigojančią galią. Iš teisinių nuostatų kaip iš imperatyvų, kaip jau teigėme, valios aktuose galbūt gali būti kildinamas tik turėjimas (*Müssen*), o ne privalėjimas (*Sollen*).”¹⁰⁴ Teisės principai, kurių turinį iš esmės sudaro teisinės moralės dalykai, atlieka jėgos, įpareigojančios laikytis galiojančių teisinių taisyklių, vaidmenį. Moralinės vertybės yra tas turiningasis teisės pagrindas, kuris padaro teisę veiksmingą ir efektyvią. Be moralinio turinio teisės normos taip ir liktų stipresniųjų valios išraiška, garantuojama represinėmis prievartos priemonėmis, o teismas, taikydamas grynai rašytinę teisę, neatliktų pagrindinio šalies įstatymo jam patikėto uždavinio.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pripažindamas moralinį, vertybinį teisės turinį, savo veikloje taiko ne tik formalius reikalavimus atitinkančias teisės normas, bet ir nerašytinius bendro pobūdžio teisės principus. Kiekvieno šių teisės elementų svorio praktikoje nustatyti neįmanoma jau vien dėl o, kad pats teismo konstatavimas, kad yra taikoma tam tikra taisyklė, nereiškia, kad teisės principas, kurį ta taisyklė detalizuoja, nėra taikomas. Teisės principai ir teisės normos stipriai tarpusavyje susiję teisiniai reiškiniai, kurių grynas atskyrimas būtų neįmanomas ir beprasmiškas.

Vis dėlto reikėtų pabrėžti, kad teisės principų vaidmuo tampa vis ryškesnis, stipresnis ir reikšmingesnis. Tai aiškintina tuo, kad teisė jau nėra suprantama kaip vien „tik tai, ką nustato Rex I”¹⁰⁵. Teisės supratimas siaurąja prasme yra keičiamas plačios teisės sampratos, kuriai svarbesnė yra ne

¹⁰³ HAYEK, F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. 1. Vilnius, 1998, p. 174.

¹⁰⁴ ARLAUSKAS, S. Turiningieji teisės pagrindai: pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius, 2004, p. 58.

¹⁰⁵ HART, H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997, p.189.

išraiškos forma, o turinys. Švelnusis pozityvizmas išryškina vertybinį teisės kriterijų, kuris pozityvistų buvo nustumiamas į šoną. Teisės turinys yra iškelimas virš jos išorinės formos.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika parodo kaip teisės principai ir teisės normos balansuoja priimant sprendimus. Vienose bylose pakanka identifikuoti taikytinas teisės normas, kurių pagalba ginčas išsprendžiamas, kitose - sunkiose bylose, reikia ieškoti teisingo atsakymo, vertinant teisės normų turinį bendrųjų teisės principų kontekste. Siejant su nagrinėtina byla teisės principų ir teisės normų svoris kiekvienoje iš jų skiriasi. Faktinės bylos aplinkybės apibrėžia taikytinos teisės ribas ir nurodo teisės šaltinius, kuriais privaloma vadovautis. Teisės principai vis dažniau yra minimi tarp teismo sprendimų argumentavimo šaltinių.

Pabrėžtina, kad teisės principai teismuose tampa naudingu „įrankiu“ sprendžiant bylas ir priimant svarbius Lietuvos Respublikos vardu skelbiamus sprendimus. Tačiau kaip ir kiekvienas kitas netinkamai naudojamas įrankis galintis sukelti žalą visuomenei, taip ir teisės principų netinkamas taikymas gali paneigti jų esmę bei trukdyti teisingumo vykdymui. Tikėtina, kad tinkamiausias susiklosčiusios padėties sprendimas būtų teisės principų taikymo detalizavimas, kuris apribotų teisėjų diskreciją ir užtikrintų stabilumą visuomenėje.

Išvados

1. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo sprendimuose dažnai vadovaujasi bendraisiais teisės principais kaip pamatinėmis teisės nuostatomis, sudarančiomis visos teisinės sistemos pamatą. Bendrieji teisės principai kaip vertybiniai kriterijai leidžia Lietuvos Aukščiausiajam Teismui aiškinti teisės normų turinį jų atitikimo visuomenės interesams ir galutiniams teisės tikslams požiūriu. Bendraisiais teisės principais atskleidžiamas moralinis teisės normų turinys.
2. Spręsdamas bylas ir reaguodamas į žemesniųjų teismų padarytus teisės taikymo pažeidimus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atlikdamas kasacinę tesimų sprendimų teisėtumo ir teisingumo kontrolę, juos šalina, tuo pačiu užtikrindamas vienodą teismų praktiką ir teisės aiškinimą visoje valstybėje. Taip Lietuvos Aukščiausiasis teismas įgyja neribotą galimybę suteikti teisės principams turinį, kuris ne tik atliktų teisinio argumentavimo priemonės funkciją, bet ir pateisintų priimamą sprendimą.
3. Įvertinus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją, galima padaryti išvadą, kad ši institucija pirmenybę teikia būtent teisės normoms, kurios konkretizuoja teisės principų išreiškiamas vertybes. Tačiau pastebimos Lietuvos teisinei tradicijai ir jurisprudencijai būdingo teisinio pozityvizmo „švelnėjimo“ tendencijos, kurios reiškia, kad teisės principai įgauna vis didesnę reikšmę, kadangi Lietuvos Aukščiausiasis teismas dažniausiai yra linkęs pripažinti, kad vertybiniai faktai gali daryti ir daro įtaką teisės turiniui.
4. Įvertinus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, galima teigti, kad ši institucija aktyvuoja visas teisės teorijoje numatytas bendrųjų teisės principų funkcijas. Teisės principai yra taikomi tada, kai normose įtvirtinto reguliavimo nepakanka ir/arba reikia papildomų argumentų teismo sprendimui pagrįsti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pirmiausia siekia pritaikyti teisės normas, tačiau kiekvienu konkrečiu atveju patikrina ar taikomos normos neprieštarauja bendriesiems teisės principams. Taip pat teisės principus taiko nustčius teisės spragas arba teisinėms kolizijoms spręsti .
5. Nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisės principui suteiktos prasmės priklauso konkrečios teisės normos turinys. Šiuo metu teismams, o ypač Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, yra suteiktos itin plačios erdvės teisės principų interpretacijai, todėl teisėjo teisė ir pareiga aiškinti teisės normas, vadovaujantis teisės principais, tampa tokia plati, kad neretai kyla pagrįstų abejonių, ar teisėjai tinkamai naudojami teisės principų institutu. Siekiant išvengti teisinio subjektyvizmo, yra būtina siekti nustatyti teisės principų turinį ir jų veikimo ribas bei

formalizuoti jų taikymo tvarką. Teisės principų formalizavimas žymiai padidintų visuomenės pasitikėjimą teismais bei pakeltų jų autoritetą. Aiškus teisės principų taikymas teismų praktikoje pateisintų teisėtus visuomenės lūkesčius bei grąžintų teismo sprendimų nuspėjamumą, kurio šiuo metu pasigendama. Doktrininio tyrimo ir teisinio argumentavimo tradicijos stoka taikant teisės principus suponuoja skirtingą jų turinio aiškinimą bei taikymą, ir tai sąlygoja prieštaringos teismų praktikos formavimą, kurios vienodinimas yra išimtinai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo prerogatyva.

Santrauka

Teisės principų ir teisės normų taikymo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje klausimas yra itin aktualus šiuolaikinėje visuomenėje, kur pastebima vis didesnė sociologinio – realistinio poveikio įtaką. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimtuose sprendimuose (nutartyse) teisės principų taikymas yra plačiai paplitęs. Teisės principai yra taikomi kaip priemonė teisės spragoms užpildyti bei kolizijoms šalinti. Jų vaidmuo ypač reikšmingas teisės normų aiškinimo procese, kuris yra neatsiejamas nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo vykdomos, teismų praktikos vienodinimo, funkcijos.

Analizuojant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, pastebima, kad teisės principai dažniausiai yra taikomi tada, kai normose įtvirtinto reguliavimo nepakanka ir reikia papildomų argumentų teismo sprendimui pagrįsti. Teisės principai, kurių turinį iš esmės sudaro teisinės moralės dalykai, atlieka jėgos, įpareigojančios laikytis galiojančių teisinių taisyklių, vaidmenį. Šiuo metu teismams yra suteiktos itin plačios erdvės teisės principų interpretacijai. Teisinio reglamentavimo stoka taikant teisės principus suponuoja skirtingą jų aiškinimą bei taikymą, kas sąlygoja prieštaringos teismų praktikos formavimą, kurios vienodinimas yra išimtinai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo prerogatyva. Nuo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suteiktos prasmės teisės principams priklauso konkrečios teisės normos turinys. Tai leidžia teigti, kad neapibrėžtos teisės principų ribos įstengia pakeisti valstybės priimtas ar sankcionuotas bendro pobūdžio elgesio taisykles, kuriomis visuomenė vadovaujasi ir kurias laiko teisingomis. Teisės principų vaidmuo tampa svarbesnis už teisės normų, kas sudaro palankią dirvą teisėjams pasitelkus teisės principus įgyvendinti savo interesus.

Vis dėlto reikėtų pabrėžti, kad teisės principų vaidmuo tampa vis ryškesnis, stipresnis ir reikšmingesnis. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika parodo kaip teisės principai ir teisės normos balansuoja priimant sprendimus. Teismas, pripažindamas moralinį, vertybinį teisės turinį, savo veikloje taiko ne tik formalius reikalavimus atitinkančias teisės normas, bet ir nerašytinius bendro pobūdžio teisės principus.

Summary

The Weight of the Legal Rules and the Legal Principles in the Lithuanian Supreme Court's Practice

The question of legal rules and the legal principles application in the Lithuanian Supreme Court's Practice is especially urgent in contemporary society where sociological – realistic influence is taking more important place. In the Lithuanian Supreme Court's judgements the application of the legal principles is widespread. The legal principles are used to mend the gaps of law and to eliminate collisions. Their role is especially important in the process of explaining the legal norms which is a part of the Lithuanian Supreme Court's functions to make court's practice the same.

Analysing the Lithuanian Supreme Court's Practice it was noticed, that the legal principles are mostly used when there is insufficient regulation of the legal norms. Moreover, it is necessary to have additional arguments to ground the judgement. These arguments are the legal principles, which content consists of legal morality.

Today the Courts have wide rights to interpretate the legal principles. Lack of legal regulation applying the legal principles grounds the variety of different explanation and application. All this is the reason of contradictory formation of Court's Practice. The Lithuanian Supreme Court's prerogative is to make the judgement the same. The certain content of the legal norms depends upon the Lithuanian Supreme Court's interpretation. All this claims that the boundaries of the principles are able to change common legal norms. These legal norms guide the society. The role of the legal principles becomes more significant than the role of the legal norms. This is good opportunity for the judges who realize their interests with the help of the legal principles.

However, the Lithuanian Supreme Court's Practice shows that the legal principles and the legal norms are inseparable. The Court applies formal requirements which are coincident with the legal norms as well as unwritten legal principles.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas//Valstybės žinios, 2002, Nr. 42.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas/ Valstybės žinios, 2002, Nr. 46.
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 17-649.

Specialioji literatūra:

7. ALEXY, R. Teisinio argumentavimo teorija. Vilnius, 2005.
8. ARLAUSKAS, S. Turiningieji teisės pagrindai: pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius, 2004.
9. BERMAN, H. J. Teisė ir revoliucija, Vilnius, 1999.
10. Богдановская, И. Ю. Категория „правовая норма“ в правовой доктрине стран „общего права“. *Журнал российского права* N. 11, 2006, Масква.
11. Бошно, С. В. Доктрина как форма и источник права. *Журнал российского права* N. 12, 2003, Масква.
12. DWORKIN, R. Rimtas požiūris į teises. Vilnius, 2004.
13. ФИЛИМОНОВ, В Д, Норма права и ее функции. *Государство и право* Nr. 9, Масква, 2007.
14. НАYEK, F. A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. 1. Vilnius, 1998.
15. HART, H.L.A. Teisės samprata. Vilnius, 1997.
16. JANKAUSKAS, K. Adekvatus teisės principų aiškinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. *Teisės problemos*, T. 4 (46), 2004, Vilnius.
17. JANKAUSKAS, K. Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai. *Jurisprudencija* T. 51 (43), Vilnius, 2004.
18. JANKAUSKAS, K. Teisės principų vaidmuo teisiniame procese: socialinių santykių reguliavimo ypatumai. *Jurisprudencija*, T. 59 (51), Vilnius, 2004.

19. JANKAUSKAS, K. Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius, 2005. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://submit.library.lt/ETD-afiles/MRU/etd-LABT20051017-114820-87997/unrestricted/Dis_Jankauskas.pdf>
20. KELSEN, H. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002.
21. Кузнецова, О. А. Пороки правовой нормы: „диагностика“ и предупреждение. *Журнал российского права* N. 3, 2005, Масква.
22. LASTAUSKIENĖ, G. Teisės normos struktūra: normatyvumo ir normalumo nustatymo aspektas. *Teisės problemos* 2004/4 (46), Vilnius, 2004.
23. LASTAUSKIENĖ, G. Bendras mokslas apie teisę ir jo perspektyvos. *Teisė T.51*, Vilnius, 2004.
24. LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005/ 1(47). Vilnius, 2005.
25. LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas. *Teisė T. 56*, Vilnius, 2005.
26. LASTAUSKIENĖ, G.; ŠINKUNAS, H. Konsultacijos teisėjams kaip priemonė formuoti vienodą teismų praktiką: probleminiai aspektai. *Teisė T. 65*, Vilnius, 2007.
27. MACULEVIČIUS, J. Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija* 56 (48); 5-11. Vilnius, 2004.
28. MIKELIENĖNIE, D.; MIKELĖNAS, V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999.
29. POSNER, R. Jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2004.
30. Скурко, Е. В. Правовые принципы в правовой системе, системе права и системе законодательства: теория и практика. *Теория права и государства* N. 3, 2006, Масква.
31. SPRUOGIS, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai. *Mokslo darbai* 8 (86) 56-62. Vilnius, 2006.
32. VAIŠVILA, A. Teisės teorija. Vilnius, 2000.

Praktinė medžiaga:

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas “*Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija)*”

neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 “Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo” dalinio pakeitimo” 1 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo”. Bylos Nr. 34-03.[interaktyvus] Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=62683>

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *H. J. v. . Vilniaus miesto valstybinė mokesčių inspekcija*. Bylos Nr. 3K-3-50/1999. [interaktyvus] Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=17091>

35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *Prienu senelių globos namai v. Rymantai Pašukevičienė ir kiti*. Bylos Nr. 3K-3-1365/2000. [interaktyvus] Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=18128>

36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje *Baltarusijos VĮ “BellesEkспорт” v. UAB “Ega”*. Bylos Nr. 3K-3-150/2001. [interaktyvus] Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=11134>

37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 balandžio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-302-2001. [interaktyvus] Prieiga per internetą:

<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=20173>

38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 gegužės 2 d. nutartis civilinėje byloje *J. Š. v. E. A. L.* Bylos Nr. 3K-3-519/2001. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=11517>

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. S. ir kiti v. UAB “Klaipėdos autobusų parkas”*. Bylos Nr. 3K-3-

- 673-15/2001. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=11679>>
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *N. K. ir A. K. v. D. P. ir I. V.* Bylos Nr. 3K-7-874/2001. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=12043>>
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje *Šveicarijos įmonės "Apatit Fertilizers S.A." v. AB "Lifosa"*. Bylos Nr. 3K-3-146/2002. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=9632>>
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje *Asta Kutavičienė v. Arminas Kutavičius*. Bylos Nr. 3K-3-288/2003. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=8599>>
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 kovo 31 nutartis civilinėje byloje *Jogelienė v. UAB "Vakarų stilius"*. Bylos Nr. 3K-3-433/2003. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=8754>>
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 balandžio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Vytautas Šileikis v. Antanas Šileikis*. Bylos Nr. 3K-3-494/2003. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=8821>>
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje *Arūnas Mileris ir Valė Kilipienė v. VŠĮ Šiaulių rajono pirminės sveikatos priežiūros centras*. Bylos Nr. 3K - 3-511/2004. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=41403>>
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 kovo 16 nutartis civilinėje byloje *Antanas Slaboševičius v. Roma Jarutytė*. Bylos Nr. 3K-3-163/2005. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=48576>>
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 rugsėjo 14 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2005. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=52682>>
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2005 lapkričio 28 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-444/2005. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=56362>>

49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje *Audronė Mačernienė ir Marc Veldhorst*. Bylos Nr. 3K-3-630/2005. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=56234>>
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 gruodžio 13 d. nutartis, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-649/2005. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=56202>>
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *G. G. v. 326-oji daugiabučio namo I. Kanto al. 16 savininkų bendrija*. Bylos Nr. 3K – 3 - 91/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=58708>>
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. D. v. Kaišiadorių rajono savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros, sporto ir socialinių reikalų departamento Socialinės paramos skyrius*. Bylos Nr. 3K-3-234/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://ovada.tic.lt/lat/paieska.aspx>>
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje *Microsoft korporacija ir kiti v. UAB „Vilpostus“*. Bylos Nr. 3K-3-311/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=60918>>
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *V. C. v. AB Turto bankas*. Bylos Nr. 3K-3-298/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=66883>>
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 balandžio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-45/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=77621>>
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje *B. R. v. UAB „Sauluva“*. Bylos Nr. 3K-3-296/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=60285>>
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. N. S. v. V. M. ir kiti*. Bylos Nr. 3K-3-328/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=61012>>
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje *L. L. ir kiti v. E. F. A.*. Nr. 2K-413/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=66918>>

59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 birželio 21 nutartis civilinėje byloje *UAB „Arginta“ v. JAV įmonė Autodesk Inc.* Bylos Nr. 3K-3-422/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=66887>>
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2006 lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje *V. Š. v. A. N.* Bylos Nr. 3K-P-382/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=67801>>
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Ranga“ ir L. Š. v. UAB „Automobilių lagūna“.* Bylos Nr. 2K-3-684/2006. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=74394>>
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. Lietuvos valstybė.* Bylos Nr. 3K-7-7/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=75606>>
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *Kauno miesto savivaldybė v. UAB „Kvarclita“.* Bylos Nr. 3K-3-253/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=79231>>
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-449-/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=79639>>
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 rugsėjo 18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-583/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=80862>>
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Docpartner“ v. L. V.* Bylos Nr. 3K-3-415/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=81715>>
67. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas “*Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai*” Byl. Nr. 26/07 [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=81627>>.

68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. UAB „Šiaulių naujienos“*. Bylos Nr. 3K-3-488/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=82089>>
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-515/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=82436>>
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-429/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=82444>>
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 gruodžio 27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-594/2007. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83457>>
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 sausio 25 d. nutartiscivilinėje byloje *J. T. v. antstolis R. V.* Bylos Nr. 3K-3-36/2008. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83743>>
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 sausio 28 nutartis civilinėje byloje *UAB „Medikona“ v. UAB „Lucerna vaistinės“*. Bylos Nr. 3K-3-15/2008. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83817>>
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. ir T. R. v. AB „Spauda“*. Bylos Nr. 3K-3-29/2008. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=83897>>
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 vasario 5 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-98/2008. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=84280>>
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 vasario 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-82/2008. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=84437>>
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2008 kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *J. M. Š. v. VĮ Registrų centras*. Bylos Nr. 3K-7-59/2008. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/Praktika/tekstas.asp?id=85302>>